'ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాదం విభిన్న ధోరణులు' అనే పరిశోధనా గ్రంథాన్ని 1985లో హైదరాబాదు విశ్వవిద్యాలయానికి సమర్పించగా 1986 మేలో డాక్టరేటు పట్టాకు అనుమతింపబడింది.

నివేదనం

ప్రాక్ప్రతీచీ విజ్ఞానాన్ని ఆకళింపు చేసుకున్న ఆచార్యవర్యులు కొత్తపల్లి వీరభద్రరావుగారి పర్యవేక్షణలో మానవతా వాదానికి పరిమితమైన పూర్వ పశ్చిమ దర్శనాల తులనాత్మక అధ్యయనం ప్రాతిపదికగా ఆధునికాంధ్ర కవిత్వంలో మానవతావాదం అనే విషయాన్ని పరిశీలించడం జరిగింది. పరిశోధనా కాలంలో సత్సందేశాల్నిచ్చిన ఆచార్యులకు కృతజ్ఞతలు.

అభినందనము

మానవతావాదం ఒక వాదంగా మధ్యయుగ - ఆధునిక యుగాల మధ్యనున్న పునరుజ్జీవన కాలంలో, పాశ్చాత్య దేశాలలో ఆవిర్భవించి, తరువాతి కాలంలో దేశాంతరాలలో కూడా వికసించినదని విమర్శకుల అభిప్రాయం. అయితే ''మానవతాభావం'' మాత్రం మానవుడెంత ప్రాచీనుడో అంత ప్రాచీనమైనదని చెప్పాలి. ఈ భావమే లేకపోతే మానవజాతి మనుగడ ఇంతవరకూ కొనసాగేదే కాదు. ''మసీదు తలుపులు తీసి ఉండడం చూడగానే మంచి కుక్క కూడా మేనర్సు (సత్ప్రవర్తన) మరచిపోతుంది'' అని ఒక పర్షియన్ సామెతలో చెప్పినట్లు కొన్ని పరిస్థితులలో మానవుడు సహజమైన ఈ మానవతాభావాన్నీ, ప్రచారం చేసే మానవతావాదాన్నీ కూడా మర్చిపోయి దానవతాసీమలో ప్రవేశిస్తూ ఉంటాడు, కాబట్టి మాటిమాటికీ మానవునికి ఈ విషయాలు జ్ఞాపకం చేస్తూ ఉండాలి. అందుచేతనే దేశవిదేశాలలోని ఇతర భాషాకవులందరి వలెనే తెలుగు కవులు కూడా ఈ మానవతావాదాన్ని ప్రతిపాద్యవిషయంగా గ్రహించి రచనలు సాగించారు; సాగిస్తున్నారు.

''ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాదం - విభిన్న ధోరణులు'' అనే ఈ విమర్శనాత్మక ప్రబంధంలో డాక్టర్ (శ్రీమతి) అరుణకుమారి గురజాడ అప్పారావుగారి కాలంనుంచి నేటివరకూ ఉన్న ఎందరో కవుల రచనలను చక్కగా విశ్లేషించి, వాటిలో ఉన్న మావతావాదానికి విలువలు కట్టడం కోసం సఫలమైన ప్రయత్నం చేశారు. మొదటి ప్రకరణంలో, మానవతావాదం ఒక ఉద్యమంగా ఎప్పుడు ప్రారంభమైనదో ప్రతిపాదించి, రెండు మూడు ప్రకరణాలలో, ఈ వాదానికి సంబంధించిన తాత్త్వికసిద్ధాంతాలను ప్రాక్పశ్చిమ తాత్త్విక దృక్పథాలను విశదీకరించారు.

ఈ రోజుల్లో చాలామంది కవులకూ, విర్శకులకూ కూడా భారతీయ సంప్రదాయాలతో పరిచయం చాలా స్వల్పంగా ఉంటూన్నది. స్థూలంగా కొన్ని అంశాలు మాత్రం తెలుసుకొని, వాటి విషయంలో కొన్ని విపరీత భావాలు ఏర్పరచుకొని, అవసరం ఉన్నా లేకపోయినా వాటిమీద ధ్వజం ఎత్తడం, దుయ్యబట్టడం తప్ప, ఇంకా ఎన్నో ఉత్తమమైన, ఉత్తమమైనవని తాము కూడా అంగీకరించిన సంప్రదాయాలు ఉన్నా వాటిని గూర్చి తెలుసుకొనే ప్రయత్నం చేసేవారు కనబడడం లేదు. భారతీయం, అంటేనే ఒక విధమైన వైముఖ్యం. బైటనుంచి వచ్చిందంటే చాలు దాన్ని అనుసరించడానికి, అనుకరించడానికీ ఉబలాటం, కొన్ని శతాబ్దాల దాస్యానికి ఫలితంగా వచ్చిన ఈ ఇతరముఖ ప్రేక్షిత్వం (ప్రతిదాన్నీ ఎక్కడి నుంచో ఎదురు చూడడం) ఇంకా

మన జాతిని వెన్నంటుతూనే ఉన్నది. ఐతే ఏతాదృశప్రవృత్తికి అపవాదంగా డా. అరుణకుమారి వంటివారు కొందరైనా ఉండడం ముదావహం. "మానవతావాదం సంప్రదాయ ప్రస్థానం" అనే నాల్గవ ప్రకరణంలోను డా॥ అరుణకుమారి ప్రాచీన భారతీయ వాఙ్మయాలలో ఉన్న మానవతావాదాన్ని ఎన్నో ఉదాహరణలు చూపిస్తూ వివరించారు. ప్రతీది ప్రాచీన వాఙ్మయంతోనూ, తత్త్వశాస్త్రాదులతోనూ రచయిత్రికి ఉన్న మంచి పరిచయానికీ, అవగాహనకీ నిదర్శనం, ఇది ఈమెకు బహుశా, శ్వశురకాలంలో లభించిన అమూల్య సాంస్కృతిక సంపద అని నా అభిప్రాయం.

శ్రీమద్భాగవతంలో ఒకచోట కపిలుడు తల్లియైన దేవహూతికి ఆత్మతత్త్వం ఉపదేశిస్తూ ఇలా అంటాడు-

"అన్ని ప్రాణులలోనూ ఆత్మరూపంలో ఉన్న నన్ను అవమానం చేస్తూ, మూఢుడైన మానవుడు ఏదో అర్చ (విగ్రహం) ఏర్పరచుకొని దాన్ని ఆరాధిస్తూ ఉంటాడు! ఇలా అతడు చేసే పూజ అంతా బూడిదలో చేసిన హోమమే. ఇతరదేహాల్లో ఉన్న నన్ను ద్వేషిస్తూ, భేదబుద్ధి పెంచుకుంటూ, వైరంతో ప్రవర్తించేవాని మనస్సుకు శాంతి అనేది ఉండదు."

"అహం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మావస్థితః సదా
తమ వజ్ఞాయ మాంమర్త్యః కురుతే2ర్చావిడమ్బనమ్.
యోమాం సర్వేషు భూతేషు సన్తమాత్మాన మీశ్వరమ్
హిత్వార్చాం భజతే మౌఢ్యాత్ భస్మన్యేవ జుహోతిసః
ద్విషతః పరకాయే మాం మానినో భిన్నదర్శినః
భూతేషు బద్ధవైరస్య న మనఃశాన్తి మృచ్ఛతి".

- భాగ.3.29.21-23.

ఈ భావానికీ గురజాడవారు ఉద్బోధించిన భావానికీ ఎంత సాదృశ్యం - సాదృశ్యం కాదు. ఏకత్వంబు- ఉన్నదో చూడండి:-

"మనిషి చేసిన రాయి రప్పకి
మహిమ గలదని సాగి మొక్కుతు
మనుషులంటే రాయి రప్పలకన్న కనిష్టం
గానూ చూస్తావేల బేలా?
దేవుడెక్కడొ దాగెనంటూ
కొండ కోనల వెతుకులాడేవేలా?
కన్ను తెరిచిన కానబడడో ?
మనిషి మాత్రుడి యందు లేడో ?

యెరిగి కోరిన కరిగి యీడో ముక్తి" (పే. 128)

మన ప్రాచీన వాఙ్మయంలో ఇలాంటి భావాలు ఎన్నో చూపించవచ్చు.

"నత్వహం కామయే రాజ్యం న స్వర్గం నాపునర్భవమ్
కామయే దుఃఖతప్తానాం ప్రాణినామార్తినాశనమ్"

("నాకు రాజ్యం వద్దు. స్వర్గం వద్దు, మోక్షం కూడా వద్దు. నాకు కావలసినదల్లా - ప్రాణుల కష్టాలన్నీ తొలగించే శక్తి ఒక్కటే") వంటి అనేక వాక్యాలు ప్రసిద్ధంగా ఉన్నాయి.

భావుకతావాదం, అభ్యుదయవాదం, విప్లవవాదం, మానవతావాదం, జీవకారుణ్యవాదం - ఇలాంటి పేర్లతో ఎన్నో వాదాలు ఆవిర్భవించవచ్చు. శిలాయుగం నాగరికత మొదలు విహాయస విజయ నాగరికత వరకు అన్ని నాగరికతలూ కూడా, జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చూస్తే అన్ని కాలాలలోనూ, ప్రక్కప్రక్కనే కనబడుతూ ఉంటాయి. అదే విధంగా ఈ వాదాలన్నీ ఒకప్పుడు క్రిందికి పోతూ, ఒకప్పుడు పైకి వస్తూ, అన్ని కాలాలలోనూ కనబడతాయి. మనం సరిగ్గా గుర్తించలేకపోవచ్చు, ప్రతీవాదంలోను కొంత వైశిష్ట్యం, ఉపయోగిత్వం కూడా తప్పకుండా ఉంటాయి. లేకపోతే అవి నిలవడానికే ఆస్కారం లేదు. ఈ వాదాలు ఆశ్రయించుకొని ఎవరు రచనలు సాగించినా, వారికి ఆ వాదాలలో పరిపూర్ణమైన విశ్వాసమూ, వాటి మూల సిద్ధాంతాలని కొంతవరకైనా ఆచరణలో పెట్టి చూపగల చిత్తశుద్ధి, పఠితల హృదయాలమీద చెరగని ముద్ర పడేటట్లుగా, అందంగా, అతిగంభీర భావాలను కూడా ఆవిష్కరించ కలిగిన శక్తీ ఉండాలి. వాదం ఏదైనా అలాంటి కవుల రచనలు ఉత్తమకోటికి చెందుతాయి. "ప్రస్తుతం ఈ వాదానికి లోకంలో పలుకుబడి ఉందికదా" అనే ఉద్దేశ్యంతో కేవలం కీర్తి "ఆత్మాభ్యుదయాలు" మాత్రమే దృష్టిలో ఉంచుకొని "సైక్లోస్టైల్ కవిత్వాలు" రాస్తే రచయితకి అప్పుడప్పుడు రేడియో, టి.వి. కవి సమ్మేళనాలలో ప్రవేశం తప్ప సమాజానికేమీ ప్రయోజనం ఉండదు. అందుచేతనే రచయిత్రి ఆరవ ప్రకరణంలో ఆధునిక తెలుగు కవులలో ఉన్న మానవతావాదాన్ని పరిశీలించి దానిలో ఉన్న వేరువేరు ధోరణులను విశదీకరించి 'ఉపసంహారం'లో ఈ ద్వితీయ శ్రేణికి చెందిన కవులను దృష్టిలో ఉంచుకొని- "ఆధునిక సరళిలోనూ కొద్దిపాటి అవగాహనా లోపంవల్ల క్రమాన్ని పాటించలేకపోయారు" అని తన అభిప్రాయం మృదువైన మాటల్లో తెలియపర్చారు.

కొన్ని వాదాలు దృష్టిలో ఉంచుకొని వ్రాసే కవిత్వాలలో గమనించవలసిన విషయం మరొకటున్నది. పంచదార తియ్యగానే ఉంటుంది. అది ఎంత తియ్యగా ఉన్నా ఒక దోసెడు పంచదార తీసికొనివచ్చి, చేతిలోపోసి, తినమంటే ఎవరూ తినలేరు. దానినే ఇతర పదార్థాలతో కలిపి వివిధ రూపాలలో అందజేస్తే అంతా ఆనందంతో ఆరగిస్తారు. అదే విధంగా ఏదైనా కథావస్తువునుగాని, సన్నివేశాన్నిగాని ఆధారంగా చేసుకొని, అంతర ప్రవాహ రూపంలో, పంచదార పాకంలాగ, ఈ వాదాలలోని సిద్ధాంతాల్ని నిజమైన కవితా సౌరభంతో అందిస్తే అవి పఠితల మనస్సులో స్థిరమైన చోటు చేసుకుంటాయి కాని - "హాప్రేయసీ నా హృదయాంతరాళాల శ్రేయసీ", "ఓ మానవతా! ఎక్కడుంది నీ అడ్రస్సు" "సమాజం కుళ్ళి కంపుకొడుతూంది" "చంపేస్తాను పాతేస్తాను" "రక్తం చిందిస్తాను నిప్పులు కురిపిస్తాను" ఇలాంటి ఊకదంపుడు అరుపులు ప్రారంభిస్తే అవన్నీ ఆకాశంలో కలిసిపోతాయి. అన్ని వాదాలలోనూ ఈరెండు రకాల రచనలూ వస్తున్నాయి. మొదటి తరగతికి చెందినవి పఠితల హృదయాలలో స్థిరంగా నిలుస్తాయి. రెండవతరగతికి చెందినవి ఐదారు అక్షరాల ఏడెనిమిది పంక్తుల పేజీలున్న పుస్తకాలలో స్థిరంగా ఉండిపోతాయి. మొదటిదాని వైశిష్ట్యం తెలియాలంటే రెండోది కూడా అవసరమే!

తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాదానికి సంబంధించిన వివిధాంశాలను సుస్పష్టంగా, సోదాహరణంగా విశదీకరించడంతోపాటు, ఈవాదం పుట్టు పూర్వోత్తరాలనూ, మన ప్రాచీన వాఙ్మయంలోను, తత్వశాస్త్రంలోను ఉన్న దీన్ని స్వరూపాన్నీ వివరిస్తూ డాక్టర్ శ్రీమతి అరుణకుమారి రచించిన ఈ పరిశోధనాత్మక గ్రంథం, ఈ విషయానికి సంబంధించినంతవరకు సర్వాంగ పరిపూర్ణంగా ఉంది. ఇది సాహిత్య శాస్త్రవేత్తల ఆమోదాన్ని పొందగలదని ఆశిస్తూ ఇట్టి ఉత్తమగ్రంథాన్ని ఆంధ్ర సాహిత్య విమర్శకులకు అందజేసిన డా॥ జి. అరుణకుమారిని అభినందిస్తున్నాను.

3-10-1989 పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు

ముందుమాట

ఇతర భాషల్లోని కవితా ప్రక్రియల వలె ఆధునిక తెలుగు కవితా ప్రక్రియ కూడ అనేక విధాలుగా ముందంజ వేసింది. ఈ కవితా ప్రక్రియ ఆంగ్ల సాహిత్య ధోరణులతో బాటు మనోవిజ్ఞాన శాస్త్రం, మానవ శాస్త్రం, పరిణామ సిద్ధాంతం, సామాజిక అధ్యయనం, రాజకీయ ధోరణుల వంటి అనేక ఆధునిక శాస్త్రాలకు నెలవైనది. అయినప్పటికిని కవితా ప్రక్రియపై విజ్ఞాన సాంకేతిక శాస్త్రాల ప్రభావం పాశ్చాత్య భాషా సాహిత్యాల ప్రభావం అతి స్వల్పం. ఒక వైపున సనాతన, నవ్య సనాతనాలకు మరోవైపున శాస్త్రీయ నవ్య శాస్త్రీయాలకు మధ్య ఆధునిక తెలుగు సాహిత్యం ఊగిసలాడుతుంది. నేడు ఆధునిక సాహిత్యం ఒకవైపున విజ్ఞానశాస్త్ర ప్రమాణాలను విలువలను, మరోవైపున శాస్త్రీయ గుణాలను పొందు పరచడానికి ప్రయత్నిస్తుంది.

విజ్ఞాన శాస్త్రాన్ని శాస్త్రీయ పద్ధతులను సమన్వయం చేయడానికి బదులుగా నేటి కవులు వాటికి పైపై మెరుగులు దిద్దుతున్నారు. పునాదుల నుండి మార్పులు తీసుకొని రావాలనే ప్రయత్నం కనిపించడం లేదు. తత్ఫలితంగా కొంతమంది ఆధునిక కవులు ఆధునిక కవిత్వమనే వాహికలో భిన్న పరిమాణాలలో బెండ్లు తేలినట్లుగా తేలుతున్నారు.

నేటి కవిత్వంలో గుణం, ఆవశ్యకత అనేవి పాటింపబడడం లేదు. కవిత్వమొక అంతర స్వరమని, అంతర చైతన్యమని భావించినట్లయితే అది అన్ని అవధులను దాటి బహిర్గతం కావాలి. అది అందరికీ ప్రయోజనాన్ని చేకూర్చాలి.

ఆధునిక కవులు కొందరు ముఖ్య సిద్ధాంతాలతో తాదాత్మ్యీకరణ కోసం ప్రయత్నిస్తున్నారు. కొందరు అనుకూల ప్రతికూల వాదాలతో తాదాత్మ్యతను పెంపొందించుకోవాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు. చైతన్య స్రవంతి సిద్ధాంతం తెలుగు నవలలో కనిపిస్తుంది. కాని కవిత్వంలో కనిపించదు. సంస్కృత భాషతోనూ, పాశ్చాత్య భాషలతోనూ పరిచయం కొరవడడం వలన భాష అంతగా అభివృద్ధి చెందడం లేదు.

నిరాశ, మానసిక, ఆర్థిక పీడన వలన కొన్ని ఆధునిక ధోరణులు తలెత్తాయి. ఆధునిక తెలుగు కవిత్వానికి ముఖ్యమైనవి మూడు అంశాలు. (1) సామాజిక జాగృతి (2) సందేశం - సామాన్య మానవులందరికీ అందుబాటులో ఉండడం (3) ఆదర్శాల వైపు నడిపించే వ్యక్తిగత ఉన్నతి.

జీవకారుణ్యావాదం, ఐక్యత, శాంతి పథంవైపు ఆధునిక కవిత్వం దృష్టిని ప్రసరించాలి. ఆర్థిక సమానత, సాంఘిక న్యాయం, విశ్వశాంతి అనేవి క్రమంగా రావాలి. సమగ్రతకు కేవలం రాజకీయ నాయకులే ఆధారం కాదు. సమైక్యతా భావం రచయిత ప్రముఖ ఉద్దేశం కావాలి. కవులు రచయితలు కళాకారులు అందరూ తమ తమ నైపుణ్యాలతో ఆయా రంగాలకు ఊపిరిపోయాలి.

భావ వ్యక్తీకరణకు ఉపకరించే సాధనం భాష. గ్రామ ప్రజలపై ప్రభావాన్ని నెరపడానికి భాష సరళంగా ఉండాలి. అయినంత మాత్రాన గుణం కుంటుపడ కూడదు. గ్రామ ప్రజలకు సరియైన లక్ష్యం లేనిదే మన దేశంలో రక్త రహిత ఉద్యమాన్ని తీసుకొని రాలేము. ఆధునిక కవులపై పరిసర ప్రాంతాల ప్రభావం అధికంగా కనిపిస్తుంది. ఆధునిక కవి కేవలం కవి మాత్రమే కాదు. అతడు ఏ కర్మాగారంలోనో, పాఠశాలలోనో, కళాశాలలోనో ఎక్కడో ఒకచోట వృత్తి చేసుకుంటూ జీవనోపాధికై శ్రమిస్తున్నాడు. ఒకవైపు కవిత్వం మరోవైపు వృత్తి కాబట్టి ఆధునిక కవి పాత్ర రెండు పాయలుగా చీలింది.

ఈనాటి కవిత్వాన్ని విని అప్పటికప్పుడు ఆనందించే వారేగాని దాన్ని అనుసరించే వారు లేరు. ఇది ఆధునిక కవిత్వంలో కనిపించే లోపం. అయినప్పటికిని ఆధునిక తెలుగు కవిత్వానికి భవిష్యత్తు లేకపోలేదు. ఆలోచన అనుభవం అనేవి మానవుని లక్షణం.

ఆధునిక సాహిత్యంలో ఉన్న సాధారణ అసాధారణ లక్షణాలను గుర్తించి వాటిని సరిదిద్దడమే భవిష్య వాదుల కర్తవ్యం. కాబట్టి ఆధునిక సాహిత్యాభిమానినే అయినప్పటికిని విమర్శించక తప్పలేదు. అంతేకాక మనం జీవించిన యుగం సామాజిక కృషి, సామూహిక సాధన ఉన్న యుగం కాబట్టి ఇది మన కర్తవ్యంగా భావించాలి.

విషయసూచిక

I. ప్రవేశిక **1-15**

మానవతావాదం ఒక ఉద్యమంగా పరిణమించిన కాలం - మానవతావాదం - జీవకారుణ్యావాదం - నిర్వచనం - మానవతావాదంలో సర్వ సాధారణంగా కనిపించే కొన్ని సిద్ధాంతాలు - మానవతావాదం ప్రాక్పశ్చిమ దృక్పథాలు

II. మానవతావాదం ముఖ్య తాత్త్విక సిద్ధాంతాలు **17-44**

మానవుడే అన్నింటికి ప్రమాణం - మానవుని సుఖశాంతులు ఈ ప్రపంచంలోనే ఇమిడి ఉన్నాయి- మానవ శ్రేయస్సే అందరి అభిమతం - జీవకోటిలో అత్యుత్తమ జీవి మానవుడు - మానవ ప్రేమే మానవ ఆదర్శం - ఇతర విలువల కంటే మానవ విలువలే మిన్న - వసుధైక కుటుంబ నిర్మాణమే మానవ వాంఛితం - సాంప్రదాయిక మత సిద్ధాంతాలకు అతి ప్రాకృతిక దృగ్విషయాలకు విరుద్ధమయినది - మానవతా వాదం పరిణామ సూత్రంగా అన్ని అవరోధాల్ని అధిగమిస్తుంది - మానవ పరిపూర్ణత, సమైక్యతలు మానవత్వ సిద్ధికి దోహదాలు.

III. మానవతావాదం - ప్రాక్పశ్చిమ తాత్త్విక దృక్పథాలు **46-88**

అతీత మానవతావాదం - Trans Humanism

సృజనాత్మక మానవతావాదం - Creative Humanism

విశ్వజనీన మానవతావాదం	-	Universalistic Humanism
శాస్త్రీయ మానవతావాదం	-	Scientific Humanism
సమగ్ర మానవతావాదం	-	Integral Humanism
క్రైస్తవ మానవతావాదం	-	Christian Humanism
ఆధ్యాత్మిక మానవతావాదం	-	Spiritual Humanism
నైతిక మానవతావాదం	-	Ethical Humanism
పునరుజ్జీవన మానవతావాదం	-	Renaissance Humanism
మౌలిక మానవతావాదం	-	Radical Humanism

IV. మానవతావాదం - సంప్రదాయ ప్రస్థానం **89-108**

వేదాలు - ఇతిహాసాలు - పురాణాలు - ఆధ్యాత్మిక సాధన; మానవతకు మార్గమని విశ్వసించారు. - విశ్వమానవతావాదం; ప్రాపంచిక మానవతావాదం - ధూర్త మానవతా వాదం - సుశిక్షిత మానవతావాదం - నైతిక శీల సంపదకి మానవజాతి వికాసానికి తోడ్పడ్డాయి - భగవద్గీత - మహాభారతం - రామాయణం షడ్దర్శనాలు - భారతీయ తత్త్వశాస్త్రం, బౌద్ధ దర్శనం - సాంఖ్య దర్శనం - కాళిదాసు - శ్రీహర్షుడు - కావ్యాలు

V. ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలో మానవతావాదం **109 - 119**

నన్నయ - తిక్కన - ఎఱ్ఱన - శ్రీనాథుల కావ్యాలలో మానవతా దృక్పథం (సూచనాప్రాయంగా) భక్తి కవులు - వేమన

VI. ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాదం - విభిన్న ధోరణులు

1. భావ కవులు 123-202
2. తెలంగాణ పోరాట కవులు 203-207
3. అభ్యుదయ కవులు 208-266
4. దిగంబర కవులు 266-271
5. పైగంబర కవులు 272-272
6. తిరుగబడు కవులు 272-273
7. విప్లవ కవులు 274-277
8. చేతనావర్త కవులు 277-281
9. అనుభూతి కవులు 281-296

ఉపసంహారం **299-308**

విజ్ఞానశాస్త్ర సాహిత్యాల సమన్వయం భవిష్య కవిత్వం - భవిష్య ప్రయోగాలు

పారిభాషిక పదకోశం **309-310**

ఉపయుక్త గ్రంథసూచి **311-324**

ప్రపంచ సాహిత్యంలో మానవతా దృక్పథం ప్రత్యక్షంగానో పరోక్షంగానో కనిపిస్తుంది. మానవత అనే తాత్త్వికాంశం లేని సృజనాత్మక సాహిత్యం చాలా అరుదుగా ఉంటుంది. తత్త్వశాస్త్రంలో మానవతావాదాన్ని విశ్వజనీన తత్త్వంగా పరిగణించారు. కాబట్టి అది తత్త్వశాస్త్రనితో సరితూగ గల ఉత్తమాదర్శం. భాషా సాహిత్యాలలో ముఖ్యంగా ఆధునిక యుగంలో మానవతావాదం విభిన్న దృక్పథాలతో, వివిధ ధోరణులతో ప్రతిబింబిస్తుంది ఆధునిక తెలుగు సాహిత్యం కూడా ఇతర భాషా సాహిత్య ప్రక్రియల్లాగే మానవతా భావాన్ని స్ఫురింపజేస్తుంది.

మౌలికంగా మానవుడే అన్నిటికి ప్రమాణమనే మానవతావాదం యూరప్ పునరుజ్జీవన కాలంలో మొట్టమొదటిసారిగా వెలుగులోనికి వచ్చిందని కొంతకాలానికి అది ఒక ఉద్యమంగా పరిణమించిందని భావించవచ్చు. మధ్యయుగంలో మానవునికి అంతగా ప్రాముఖ్యమివ్వక మతపరమయిన అధికారాలకే విలువిచ్చారు. కాని మధ్యయుగానికి ఆధునిక యుగానికి మధ్యనున్న పునరుజ్జీవనకాలంలో మానవ విలువలకి ప్రాముఖ్యమిచ్చి మానవతావికాసానికి పాటుపడ్డారు. ఈ ఉద్యమ ప్రభావం ఆధునిక ధోరణులన్నిటిలోనూ వ్యక్తమవుతుంది. ఈ మానవతా దృక్పథం మానవుని పైనా వెలుగులోనికి రాని ప్రాచీన గ్రీకు రోమనుల సంస్కృతి పైనా కేంద్రీకరింపబడి ఉంది. ముద్రణాయంత్ర ఉత్పాదనతో మానవతావాదం మరింత విజృభించి నలువైపులా వ్యాపించింది. ముఖ్యంగా ఇటువంటి తాత్త్విక దృక్పథం గ్రీకు, లాటిన్ సాహిత్యాలవల్ల ప్రభాసితమయ్యిందని చెప్పవచ్చు. ఇటలీలో పట్రార్కే (PATRIARCH) వంటి గొప్ప తాత్త్వికుల నాయకత్వంలో మానవతావాదం ఒక క్రమబద్ధమయిన తత్త్వశాస్త్రంగా పరిణమించి ఇటలీ నుండి ఉత్తర యూరప్‌కి వ్యాపించింది. ఇదే కాలంలో ఎరాస్మస్ (ERASMUS C 1466 - 1536) అనే డచ్చి మానవతావాది ఈ ఉద్యమాన్ని శక్తివంతమయిన ఉద్యమంగా రూపొందించారు. ఇంగ్లండులో మానవతావాద వ్యాప్తికి మూలపురుషుడు సర్ థామస్ మూర్ (SIR THOMAS MORE 1478 - 1535) బ్రిటీషు రచయిత అయిన ఛాసర్ కూడా (CHAUCER 1340 - 1400) తమ రచనల మూలంగా మానవతావాద సిద్ధాంతాలను రూపొందించారు. చారిత్రాత్మకంగా మానవతావాద ఉద్యమం పదిహేనవ శతాబ్దం తరువాత క్రమంగా క్షీణించసాగింది. యూరప్‌లోనూ, ఇతర జాతీయ రాష్ట్రాలలోనూ మానవతావాదం ఒక ఉద్యమమనే భావం క్రమంగా క్షీణించనారంభించింది[1]. దీనికి ముఖ్యకారణం ఆనాటి మతకలహాలే.

మొట్టమొదటిసారిగా ఆక్స్‌ఫర్డ్‌కి (OXFORD) చెందిన ఎఫ్.సి.యస్. షిల్లర్ (F.C.S. SCHILLER 1750 - 1850) మానవతావాదం (Humanism) అనే పదాన్ని సమకూర్చారు. షిల్లర్ పత్రిపాదించిన వ్యావహారికవాద (Pragmatism) రూపాంతరమే మానవతావాదంగా భావింపబడింది. మానవుడే అన్నిటికి ప్రమాణమనే (Homomensura) ప్రసిద్ధోక్తిని ఆలంబనగా చేసుకొని దీన్ని మానవతావాదంగా పేర్కొన్నారు. మానవుడే కేంద్రమనే మానవతావాదం మానవుని లక్ష్యాలను నెరవేర్చాలని ఆశిస్తుంది. మానవతావాదం వ్యావహారిక వాద రూపంలో కేవలవాదాన్ని అనుభవపూర్వవాదాన్ని (Apriorism) తిరస్కరిస్తుంది. ఆనాటి మానవతావాదంలో కొన్ని ముఖ్య లోపాల్ని వేలెత్తి చూపారు. సమకాలీన కాలంలోని కొందరు రచయితలు మానవతావాదం కార్యనిర్వహణకి, ఇచ్ఛాశక్తికి ప్రాముఖ్యమిస్తుందని విశ్వసించారు. ఇది మనోవిజ్ఞాన దృష్ట్యా శక్తివంతమయినది కాని ఆధ్యాత్మిక దృష్ట్యా బలహీనమయినది. మతాన్ని నిరసించి ఉన్నత మానవతను బోధించిన ఫ్రెంచి దార్శనికుడు ఆగస్టే కోమ్టే (Auguste Comte - 1798-1857) తోటి మానవుడిని సేవించాలని ప్రబోధించే మానవసేవా ధర్మాన్ని (Religion of Humanity) వీరు ఉద్బోధించారు. కొన్ని సందర్భాలలో ఈతాత్త్విక సిద్ధాంతాన్నే అనుకూలతా వాదం (positivism) గా పేర్కొన్నారు.[2]

---

1. Ed. Jess Stein, The Basic Everyday Encyclopedia, Random House, New York, 1954, p.255
2. Maur ice A. Canney, An Encyclopedia of Religions, George Routledge and sons Limited, London, 1921, p.183.

మానవతావాదమంటే మానవునికి సంబంధించిన తత్త్వశాస్త్రమని, మానవుడినే కేంద్రంగా భావించే ఉత్తమాదర్శమని చెప్పవచ్చు. మానవ విలువలు, లక్ష్యాలు, ఆదర్శాలు - వీటి మూలంగా మానవతావాదం సర్వ ప్రపంచాన్నీ వీక్షిస్తుంది. దీనినే విశ్వసమైక్యత అనికూడూ చెప్పవచ్చు. మరికొందరు సాహితీ సంపన్నులు మానవతావాదాన్ని సమగ్రమయిన పరిపూర్ణతగా వ్యాఖ్యానించారు. సార్వత్రిక, సార్వజనీన మానవతావాదం తత్త్వశాస్త్ర, సాహిత్య ప్రక్రియల్లో వివిధాంశాలుగా వర్గీకరింపబడింది. మానవ సంక్షేమాన్ని కోరే మానవతాంశాన్ని జీవకారుణ్యవాదమని (Humanitarianism) ఈ జీవకారుణ్యవాదం విశ్వవాదానికి (Universalism) సమానమయినదని కొందరి అభిప్రాయం. పాశ్చాత్య తత్త్వశాస్త్రంలో అత్యధిక సంఖ్యాకుల అత్యధిక సంతోషమే జనకార్యైక్యావధి అనే సిద్ధాంతాన్ని సామాన్యంగా ఉపయోగితావాదమని (Utilitarianism) పేర్కొన్నారు. భారతీయ ధర్మంలోని ఆత్మనిర్వాణంతో బాటు పరులకు కూడా నిర్వాణమార్గాన్ని చూపించాలనే ఉద్దేశమున్న మహాయాన బౌద్ధమతం కూడా ఈ భావాన్నే బోధిస్తుంది. ఈ కారణం వల్లనే బౌద్ధధర్మ ప్రతిపాదకుడయిన బుద్ధుడు మహాకారుణికుడని, బోధిసత్త్వుడని పేరు పొందాడు. పిటిరిమ్ ఎ. సోరోకిన్ (Pitirim A Sorokin) మానవతావాదాన్ని నిస్వార్థతత్త్వమని సృజనాత్మక పరహితత్త్వమని వ్యాఖ్యానించారు. ఆధునిక యుగంలో సర్ జూలియన్ హక్స్‌లే (Sir Julian Huxley 1887 - 1975) విశ్వజనీనతను, మానవతాతీత గుణాలను వివరించేందుకు అతీత మానవతావాదమనే (Trans - Humanism) పదాన్ని సృష్టించారు.* టెల్‌హర్డేన్ (Teil Harde Chardin) 'Phenomenon of man' అనే గ్రంథంలో ప్రతిపాదించిన 'హోమినైసేషన్' (Hominisation) సిద్ధాంతంలో మానవతావాదాన్ని ఒక కొత్త మలుపుకు మళ్ళించారు.

అతి సామాన్యంగా కనిపించే మానవతావాదాన్ని సాహిత్యపరంగా నిర్వచించడం ప్రయాసతో కూడిన కార్యమయినప్పటికిని విద్యాత్మక సాధనకు పరిశోధనలకు మానవతావాదాన్ని ఈ విధంగా నిర్వచించవచ్చు. మానవుని ప్రాథమిక సమస్యలతో వ్యవహరించు తత్త్వమే మానవతావాదం. మానవ సంక్షేమాన్ని కోరేవాడినే మానవుడిగా గుర్తిస్తాం. ఏ వ్యక్తి మానవ శ్రేయస్సుని ఆశిస్తాడో, ఏవ్యక్తి ప్రస్తుత మానవుని అభ్యుదయానికి ప్రత్యక్ష సంబంధాన్ని కలిగి ఉంటాడో అతడే నిజమయిన మానవతావాది అని నిర్ణయించవచ్చు. ప్రపంచ వ్యాప్తమయిన మానవతావాదంలో తాత్త్వికస్థాయి ఉంది. మానవత్వమున్న మానవుడిలో సంకుచితత్వం ఉండదు. అనేక రచయితలు, తాత్త్వికులు ప్రస్తుత కాలాన్ని మానవతాయుగంగా పరిగణిస్తున్నారు. ఆధునిక యుగంలో అన్ని ఆచారాలను, నమ్మకాలను, విలువలను పునర్వ్యాఖ్యానించి పునర్నిర్మించాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు. సహజ సిద్ధమయిన ధార్మిక విశ్వాసాలకు తావులేదు. ఈ ప్రపంచంలోనే వ్యక్తిగత పరిష్కారాలను ఆశిస్తుందీ మానవతావాదం. దీనివల్ల మానవుడు జీవన్ముక్తుడవుతాడు. ఆధునిక సాహిత్యం అందులోనూ ముఖ్యంగా ఆధునిక కవిత్వం ప్రసిద్ధ మానవతావాద ధోరణులవల్ల ప్రభావితమయ్యిందని చెప్పవచ్చు. అన్ని సాహిత్యాలలో ఈ ధోరణులు వ్యక్తమగుట సర్వసాధారణం. ఈ ప్రస్తుత పరిశోధన కేవలం ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాదానికి సంబంధించినది. ఈ పరిశోధనలో ఆధునిక తెలుగు కవుల రచనల్ని పరిశీలించాల్సిన అవసరం ఎంతయినా ఉంది. గురజాడ అప్పారావు మొదలుకొని సమకాలీన తెలుగుకవుల రచనల్ని పరిశీలించి ఈ ప్రణాళికను అనుశీలించుటే ఈ పరిశోధన ప్రధాన లక్ష్యం. మానవతావాదం దాని విభిన్న ధోరణుల

---

* మానవతావాదం ప్రతి విద్యారంగంలోనూ విభిన్న రూపాలను సంతరించుకుందని చెప్పవచ్చు. ఉదాహరణకు మానవతావాదం విజ్ఞానశాస్త్ర రంగంలో శాస్త్రీయ మానవతావాద రూపంలోనూ, సాహిత్య క్షేత్రంలో జీవకారుణ్యవాద రూపంలోనూ, సాంఘిక శాస్త్రంలో అనుకూలతావాదం, ఉపయోగితావాదం, వ్యావహారిక వాదం అనే రూపాల్లోనూ ప్రతిఫలిస్తోంది.

ప్రభావం ఆధునిక తెలుగు కవులపై ఎంతవరకున్నది అనే అంశం పరిశీలించదగినది. ఈ సందర్భంలో ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాద ధోరణులను జీవకారుణ్యాదర్శాలను వర్గీకరించే ప్రయత్నం కొంతవరకు కొనసాగింది.

మానవతాభావాన్ని తాత్త్విక దృక్పథంతో, నిశిత దృష్టితో పరిశీలించటం సులభ సాధ్యం కానప్పటికీ సాహిత్య దృక్పథంతో పరిశీలించినట్లయితే మానవతావాద సిద్ధాంతాల్ని కొన్నింటిని పేర్కొనవచ్చు. మానవ సంక్షేమాన్ని, మానవ ప్రగతిని, మానవ వ్యవస్థని, మానవుడు మానవుని గురించి శుభకామనతో చేసే ఆలోచనా సరళిని మానవతావాదంగా పరిగణింపవచ్చు. ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో ప్రత్యక్షంగానో, పరోక్షంగానో ఈ కింది సిద్ధాంతాలపై కేంద్రీకృతమయిన మానవతాభావాల్ని మనం సర్వసాధారణంగా గమనించవచ్చు.

1. మానవుడే అన్నింటికి ప్రమాణం.
2. మానవుని సుఖశాంతులు ఈ ప్రపంచంలోనే ఇమిడి ఉన్నాయి.
3. మానవ శ్రేయస్సే అందరి అభిమతం.
4. జీవకోటిలో అత్యుత్తమ జీవి మానవుడు.
5. మానవ ప్రేమే మానవ ఆదర్శం.
6. ఇతర విలువలకంటే మానవ విలువలే మిన్న.
7. వసుధైక కుటుంబ నిర్మాణమే మానవ వాంఛితం.
8. మానవతావాదం సాంప్రదాయక మత సిద్ధాంతాలకు అతి ప్రాకృతిక దృగ్విషయాలకు విరుద్ధమయినది.
9. మానవతావాదం పరిణామ సూత్రంగా అన్ని అవరోధాల్ని అధిగమిస్తుంది.
10. మానవ పరిపూర్ణత, సమైక్యతలు మానవత్వసిద్ధికి దోహదాలు.*

సర్వోన్నతమయిన మానవతావాదం ఆధునిక ఆలోచనా ప్రక్రియల్ని శాసిస్తుంది. ఆధునిక కవులు మానవతా దృక్పథంలో విభిన్న ప్రయోగాల్ని కొనసాగించి సమకాలీన యుగంలో మానవునికి చెప్పుకోదగినంత ఉన్నత స్థానాన్ని కల్పించారు. ప్రాక్పశ్చిమ దేశాల్లో మానవతావాదం ప్రసిద్ధమయినది. సాహితీ సంపన్నులు, తాత్త్వికులు సాంప్రదాయిక యుగం నుండి ఆధునిక యుగం వరకు మానవతావాదాన్ని ఒక ప్రధానమయిన ధోరణిగా భావించారు. పదహారవ శతాబ్దం తరువాత పశ్చిమ దేశంలో బ్రిటిష్ దార్శనికుడయిన ఫ్రాన్సిస్ బేకన్ (Francis Bacon 1561 - 1626) తమ రాజకీయ తత్త్వశాస్త్రంలో మానవతావాదాన్ని మానవ విజ్ఞానశాస్త్రంగా వ్యాఖ్యానించారు. మానవునికి సంబంధించిన విజ్ఞానం స్వాభావికంగా మానసికములని, భౌతికములని వీరి అభిప్రాయం. పశ్చిమదేశంలో ఇదే తాత్త్విక మానవ శాస్త్రానికి (Philosophical Anthropology) పునాది. సాంప్రదాయిక మానవతావాదానికంటే భిన్నమయిన బేకన్ మానవతావాదాన్ని శాస్త్రీయ మానవతావాదంగా పరిగణించారు. ఇరవయ్యో శతాబ్దంలో అమెరికాదేశ తాత్త్వికుడు జాన్ డ్యూయీ (1859-1953) ఈ భావాన్నే పునర్వ్యాఖ్యానించారు.

---

* మానవతావాద సిద్ధాంతాలివి అని ఇదమిత్థంగా చెప్పలేం. అవి కాలగమనంతోపాటు సమాజాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని పలు శాఖలుగా విస్తరిస్తాయి. దేశాన్ని బట్టి, సాంఘిక రాజకీయ ఆర్థిక వ్యవస్థలను బట్టి ఈ సిద్ధాంతాలు రూపుదిద్దుకొంటాయని చెప్పవచ్చు.

గ్రీకు దర్శనంలో జ్ఞానానికి సంబంధించిన సమస్యలని మానవతావాద ధోరణిగా భావించారు. పునర్వికాస గమనంలో ప్రాచీన గ్రీకు తత్త్వశాస్త్రజ్ఞులు మానవుడినే కేంద్రంగా భావించే తత్త్వశాస్త్రాన్ని గౌరవించారు. సృష్టి పరిణామానికి, మానవోత్పత్తి పరిణామానికి సంబంధించిన విషయాలకంటె మానవుడి జ్ఞానానికి, గుణానికి సంబంధించిన సమస్యలకే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చారు. క్రీ.పూ. ఐదవ శతాబ్దంలో సోఫిస్టుల ఉద్యమంలో ప్రోటాగోరస్, (Protogoras), గార్జిస్ (Gorgias) బోధనలతో బాటు మానవతత్త్వశాస్త్రానికి సంబంధించిన విషయాలను కూడా ప్రబోధించారు. సోక్రటీసు (Socrates C 471-399 B.C.) బోధనలలో మానవతకు, నీతికి సంబంధించిన ఆలోచనా ప్రక్రియలనేకం పాశ్చాత్య దేశంలో 15వ శతాబ్దాన్ని పునరుద్ధరణ కాలంగా, పునరుజ్జీవన యుగంగా విశ్వసించారు. ఇటలీ, రోము దేశాలు సాహిత్యంలో నవ్యమార్గంవైపు మొగ్గు చూపించాయి. క్రైస్తవ మత ధర్మశాస్త్రం మానవుడు సాధించే కార్యాలపై ఆసక్తిని ప్రకటించింది. జర్మనీ దేశంలో పడమటి భాగంలో హెర్డర్ మానవతావాదానికి చెందిన జీవకారుణ్యవాదాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. హెర్డర్ (Herder 1744 - 1803) జీవకారుణ్యవాదాన్ని గురించి విశ్వజాతీయ దృష్టి గురించి తమ రచనల్లో అభివ్యక్తీకరించారు. ఫీచే (Fichte 1762 - 1814) భావస్రవంతి మానవతా సంభరితమయినది. వీరి ప్రబోధాలు దేశభక్తిని, దేశాభిమానాన్ని, స్థూలంగా వ్యక్తపరుస్తాయి. దీనినే నవ్యభావవాదంగా నవ్యకాల్పనిక వాదంగా పరిగణించారు. దార్శకుడయిన జీనో (Zeno) (C336-C264 BC) లాగే స్టొయిక్ (Stoic) అనే తాత్త్వికుడు కూడా పడమటి దేశంలో మానవతావాదాన్ని ప్రవచించారు. వీరు మూఢవిశ్వాసాలను, మానవునికి సంబంధించిన ప్రాథమిక అంశాలను వ్యతిరేకించారు. తరువాత కాలంలో కోమ్టే వివేచన, విజ్ఞానాని కంటె ఆచరణకు, భావాలకు ఎక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చి మానవతావాదాన్ని శక్తివంతమయిన మతంగా మలచి అందరికీ ఆమోదయోగ్యంగా తీర్చిదిద్దారు. పశ్చిమ దేశమందంతటా మానవతా తత్త్వశాస్త్రం సాహిత్యాల్ని ఇతర విజ్ఞాన ప్రక్రియల్ని ప్రభావితం చేసింది.

భారతదేశంలో తత్త్వశాస్త్రపు పుట్టుకే మానవతా వాదానికి ప్రారంభదశ. వేదోపనిషత్తులలో మానవతాభావం అణువణువునా నిక్షిప్తమయిఉంది. ఈ సాహిత్యంలో దేవుని పరమయిన చర్చను మానవతాపరమయిన చర్చగా భావించవచ్చు. సంస్కృత సాహిత్యంలో కాళిదాసు, భవభూతి వంటి మహాకవులు మానవతాభావ ప్రాముఖ్యాన్ని వివరించారు. ప్రేమ, జాలి, కరుణ, దయ మొదలయిన భావాల్ని రసస్థాయిలో నిలిపారు. సంప్రదాయ కవుల వైయక్తిక ప్రేమే దివ్య ప్రేమకి జీవగర్ర అని భావించారు. మానవతావాదానుసారం మానవుడు సహజసిద్ధంగా ఉత్తముడే కాని అతడు బాహ్య పరిస్థితులకి కట్టుబడి ఉండాల్సి వస్తుంది. ఈ పరిస్థితులు మానవునిలో మార్పుల్ని కల్పిస్తాయి. ఈ సత్యాన్ని మానవుడు గుర్తించగలిగితే అతనిలోని మంచితనం దానంతటదే బాహ్య పరిస్థితులపై ఆధిక్యాన్ని గడించి, ప్రాబల్యాన్ని పొంది, ప్రగతిని సాధిస్తుంది. సంప్రదాయ మతం మానవ విలువలకంటే మతానికే ఎక్కువ ప్రాముఖ్యాన్నిస్తుంది. దేవుని అనుగ్రహం లేనిదే గడ్డిపోచయినా కదలదని సంప్రదాయవాదుల అంధవిశ్వాసం. వీరి మతం దుష్టచర్యల్ని నీచభావాల్ని విశేషంగా వ్యక్తపరుస్తుంది. దీనికి వ్యతిరేకంగా ఆధునిక మానవతావాదం మానవుని ఆంతరంగిక శక్తి సామర్థ్యాలపై ఆధారపడి ఉంటుంది. సహజ సిద్ధంగా మానవుడు సాత్త్వికుడు. మానవుడు తన సంకల్పసిద్ధితో ప్రపంచంలోని మంచితనాన్ని పెంపొందింపజేయగలడు. యూరప్‌లో 3వ శతాబ్దం నుండి 15వ శతాబ్దివరకు మతానికే అధిక

ప్రాముఖ్యమిచ్చారు. దీనికి వ్యతిరేకంగా మానవతావాదులు మతపరమయిన మూఢ విశ్వాసాల ప్రాబల్యానికి చింతించారు. జీవితలక్ష్యాలకు, ప్రయోజనాలకు మానవుడే మూలకారకుడు. మానవుని సమస్యలని మానవుడు తీర్చగలిగిననాడే అతడు ప్రగతిని సాధించి జీవితంలో తాను పొందాలనుకున్న అమితానందాన్ని, సంతృప్తిని అవలీలగా పొందగలుగుతాడు. యూరప్‌లో 15వ శతాబ్దం తరువాత మానవతావాదం స్వయం ప్రతిపత్తి గల సిద్ధాంతంగా రూపొందింది.*

మానవతావాదం సాంప్రదాయిక ప్రాకృతిక వాదానికి, కేవల వాదానికి విభిన్నమయినది. మానవతావాదం విషయ పరిజ్ఞానం మూలంగా పొందే అనుభవాలకు,శక్తిసామర్థ్యాలకు,లక్ష్యాలకు ప్రాముఖ్యమిస్తుంది. ఈ సందర్భంలో సాంకేతిక విజ్ఞానశాస్త్ర ధోరణులు మానవతావాదాన్ని ప్రోత్సహిస్తున్నాయి. పునరజ్జీవన కాలంలో మానవతావాదం, పైన పేర్కొన్న ధోరణులకు సంబంధించిన భావ ప్రకటనే అని చెప్పవచ్చు. అర్వాచీన కాలంలోని తాత్త్విక సిద్ధాంతాల సముదాయంగా కాక దీన్ని ఆలోచనా ప్రక్రియగా, అఖండ విశ్వాసోద్యమంగా, సునిశ్చిత ప్రగతిగా భావించవచ్చు. మానవతావాదం అతిభౌతిక వాదానికి విరుద్ధమయిన ఉద్యమంగా పరిగణింపబడింది. ఇది మానవ స్వభావాదులను సుదూర లక్ష్యాలను విశ్వసిస్తుంది. త్వరితగతి ఫలితాల వల్ల సత్యాన్ని నిర్ణయించవచ్చు. ఆధునిక మానవతావాదంలో మానవునికి సంబంధించిన నిరపేక్ష విలువలపై విశ్వాసముంచి అదే సమయంలో అత్యవసరాలకు సాపేక్షప్రయోజనాలను ఆశించవచ్చు. దీనినే సమకాలీన యుగంలో సమగ్ర మానవతావాదంగా పేర్కొన్నారు.

జ్ఞానపునరుద్ధరణ, ప్రాపంచిక ప్రగతికోసం సాధన, వ్యక్తిగత చైతన్యం, నిత్యజీవితంలో పరిపూర్ణ జీవనానికి పరిణతి చెందని శాస్త్ర విజ్ఞానాన్ని వినియోగించడం మొదలయిన నిర్ధిష్ఠ లక్షణాలతో పునరజ్జీవన మానవతావాదం భావిస్తోంది. ఇవే కాకుండా మరెన్నో రూపాలతో కూడియున్న మానవతావాదాన్ని షిల్లర్ సిద్ధాంతీకరించిన ఆత్మాశ్రయ మానవతావాదానికి కార్‌లిస్ లమెస్ట్ ప్రతిపాదించిన ప్రాకృతిక మానవతావాదానికి రూపసామ్యమున్నప్పటికి ఈ రెండింటికి తేడా లేకపోలేదు. ఈ మానవతావాదులు అతి ప్రాకృతిక నమ్మకాలను, మతాత్మక ప్రమాణాల్ని నిరాకరించారు. వీరినే మార్క్సిస్టు మానవతావాదులని పేర్కొన్నారు. వీరు ఈ ప్రపంచంలోనే అప్పటికప్పుడే సమస్యల పరిష్కార మార్గాన్ని, మానవాళి సంక్షేమాన్ని ఆశిస్తారు. వీరు మానవ శ్రేయస్సు కోసం సాంకేతిక శాస్త్ర విజ్ఞానాలపై ఎక్కువగా ఆధారపడి ఉన్నారు.

బుద్ధి చైతన్యమే ఈ సృష్టికి పునాది అనే భావాన్ని మానవతావాదమనే మౌలిక తత్త్వం నిరసిస్తుంది. పదార్థ మొక్కటే యదార్థమని వాటి చలనాత్మక రీతులే వాస్తవాలని మానవతావాదుల అభిప్రాయం. తత్త్వ శాస్త్రంలో ఈ భావాన్ని వస్త్వాశ్రయ భావమని అంటారు. ఈ వస్త్వాశ్రయ సత్యం వ్యక్తిగతంగా సార్వత్రిక వివేచనా రూపం నుండి సంభవిస్తుంది. మానవ జీవితానికి సంబంధించిన చెడు తప్ప ఇతర దోషాలేవీ లేవని మానవతావాదుల దృఢవిశ్వాసం. చెడు పనులకు స్వతంత్రమైన అస్థిత్వంలేదు. ఈ విధమయినటువంటి విశ్వాసాలతో మానవతావాదం మానవ జీవితంలో ఒక కొత్త ఆశాపూరిత దృక్పథాన్ని నెలకొల్పుతుంది.

---

* మానవహక్కుల ప్రకటన, ఫ్రెంచి విప్లవం ఈ రెండు మానవతావాదాన్ని మానవసంక్షేమాన్ని సూచించే చక్కటి నిదర్శనాలు.

సమగ్ర మానవతావాదంలో మానవతను ఉన్నత దైవాంశంగా భావించలేదు. దైవాంశమన్నది మానవత కంటె సర్వోన్నతమైనది. మానవత్వంలో మానవత మూలంగా మనం దేవుని దర్శించి సేవించాలి. శ్రీ అరవిందుల మానవతా దృక్పథంలో దేవునికి - మానవులకు పరిమితాపరిమతములకు, అంశాంశులకు, ఏకత్వ బహుత్వములకు మధ్యగల సంబంధాన్ని అవినాభావ సంబంధంగా పేర్కొన్నారు. అందువలన ఇక్కడ ద్వైతభావానికి చోటులేదు. దయ, సహనం, త్యాగం, ప్రేమ, సహాయ స్వభావం, స్నేహభావం, సౌభ్రాతృత్వం, ఐకమత్యం, వ్యక్తిగత పరిపూర్ణత సామూహిక పరిపూర్ణతలనేవి విశిష్ట లక్షణాలు.[1] సమగ్ర తత్త్వశాస్త్రంలో మానవతావాదం విస్తృతార్థ భావస్వరూపం గలది. మానవుడు మానవుడిని సేవించటం, మానవుని సంక్షేమాన్ని ఆశించటం, మానవునికి మేలు జరగాలని వాంఛించటం - ఈ విథమైన అంతులేని భావ వాహిక మానవుని ఆత్మస్థితిని, చైతన్య స్థితిని ప్రగతి పథం వైపు నడిపిస్తుంది. అప్పుడే అది యదార్థమయిన మానవసేవగా పరిగణించబడుతుంది. దివ్యావరోహణ మూలంగా మానవుడు మానవసేవా ప్రక్రియని చేపట్టినప్పుడు మానవక్రమ పరిణామ వికాసం కొనసాగుతుంది. శ్రీ అరవిందుల అభిప్రాయంలో భౌతిక దృష్టితోకూడిన మానవప్రేమకు అంత ప్రత్యేక స్థానం లేదు. ఆత్మచైతన్యంలో మానవుడు చూపించే ప్రేమే మానవ పరిణామానికి దారి తీస్తుంది. దీనినే స్వచ్ఛంద మానవతావాదం అనిచెప్పవచ్చు. ఆధునిక కాలంలో శ్రీ అరవిందుల మానవతావాదానికి సూచించిన నవ్యోపగమనం, మానవజన్మ దివ్యమైనది. మానవత అనేది పరిమితా పరిమితుల కలయిక వంటిది. భౌతిక జన్మ అనేది కేవలం జననమరణాలు మాత్రమే కానేరదు. ఇది అతీత మానసిక అభివ్యంజనాత్మక జీవిత సందేశం.[2] దివ్యత్వమే మానవులందరి ముఖ్యోద్దేశం. ఇది వ్యక్తిలో అంతర్వర్తితమయితే సమిష్టిని ప్రభావితం చేయగలదు. ప్రతి మానవునిలో అంతర్నిహితమైన అవ్యక్తగుణం నిబిడమయి ఉంది. దీని ఆధారంగా మానవుడు కేవలం అపరిమితమయిన కార్యశక్తిని కలిగి ఉన్నాడు. మానవుడు కేవలం ప్రజ్ఞా విశేషాలు గల మానవ జాతిగా కాక దివ్యచైతన్యానికి పీఠంగా, అపరిమిత శక్తిమంతునిగా భాసిస్తాడని పాశ్చాత్య విధ్యావేత్తల అభిప్రాయం. ఈ భావనే శ్రీ అరవిందుల మానవతాభావాభివృద్ధికి మూలహేతువు, మానవునికి మానవుడే ప్రమాణమని, మానవుడు సృష్టికి మూలపురుషుడని, మానవుడు మానవుని సంక్షేమానికి సూత్రధారిగా ఉన్నాడని సూచించే భావాలు వీరి సిద్ధాంత ప్రతిపాదనలో నిక్షిప్తమై ఉన్నాయి.

మానవతావాదానికి మానవమతమని పిలువబడే జీవకారుణ్యవాదానికి నిర్దిష్టమైన భేదం వ్యక్తమవుతుంది. "Humanism is an implicit faith in Human Values and man-centred beliefs, on the other hand Humanitarianism is considered as the most prominent emotional result of Humanism"[3]

మానవజాతిపట్ల ప్రేమ, ఆచరణలో వ్యక్తమయ్యే పరోపకారశీలం, సామాజిక సంక్షేమం, మానవ శ్రేయస్సు మొదలయిన గుణాలన్నీ జీవకారుణ్య వాదానికి సంబంధించినవి. మానవతావాదుల దృక్పథం

1&2. Sri Aurobindo, The supramental Manifestation, Birth Centenary volume - 16,Sri Aurobindo Ashram, Pondicherry, 1971, Page : 248 & 241

3. Sri Aurobindo, Social and Political thought, birth Centenary volume - 15, Sri Aurobindo Ashram- 1971. P. 541

శ్రీ అరవిందుల సమగ్ర మానవతావాదం ఒక వినూత్న ప్రయోగమని చెప్పవచ్చు. మానవ విలువలపై విశ్వాసాన్ని ప్రకటించడంతో ఆగిపోలేదు. వీరి మానవతా దృక్పథం మరింత ముందుకు నడచి సమాజంలోని అన్ని వ్యవస్థల పరిపూర్ణతని పరిపూర్ణ మానవతా సిద్ధిని ఆశించింది.

మానవుల మంచితనంపైనా జీవకారుణ్యవాద దృక్పథం మానవుల సంక్షేమంపైనా కేంద్రీకృతమై ఉంటుంది. కొన్ని సమయాలలో జీవకారుణ్య వాదం మానవతావాదం అనుప్రయుక్తాంశంగా భావించబడుతుంది. మానవతావాదం ఒక మతానికి, ఒక సమాజానికి సంబంధించినది కాదు. అది అన్ని మతాలకు సామాజిక వ్యవస్థలకు అతీతమైనది, సర్వస్వతంత్రమైనది. జీవకారుణ్యవాదం మానవీయ విశ్వాసాల్ని, క్రైస్తవ విశ్వాసాల్ని కూడా ప్రతిబింబచేసే ఆదర్శవాదంగా పరిగణింపబడుతుంది.

అగ్రమతాలుగా పేరెన్నిక గన్న బౌద్ధ, క్రైస్తవ మతాలు జీవకారుణ్య తత్త్వానికి ప్రాముఖ్యమిస్తాయి. బుద్ధుని జీవకారుణ్యవాదం నైతిక ఆదర్శాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని యున్నట్లే క్రైస్తవ జీవకారుణ్యవాదం వైయక్తిక వైశిష్ట్యాన్ని ఆధారంగా చేసుకొని ఉంది. మానవుడు ఈ ప్రపంచంలోని సామాన్య జీవులకు సేవజేయుటవలన ముక్తి పొందగలడని సూచిస్తుంది బౌద్ధమతం. మానవ సేవయే మాధవసేవ అనేది క్రైస్తవ మతసూక్తి. క్రైస్తవ మతం దైవపితృత్వాన్నీ మానవ సౌభ్రాతృత్వాన్ని బోధిస్తుంది. పిత, పుత్ర, పరిశుద్ధాత్మల ఏకత్వాన్ని ప్రతిపాదిస్తుంది. బౌద్ధ, క్రైస్తవ మత జీవకారుణ్యవాద లక్షణాలలో కొద్దిపాటి వ్యత్యాసమున్నప్పటికిని చాలా వరకు సంబంధమున్నదని చెప్పవచ్చు.

ఈ సందర్భంలో జీవకారుణ్యవాదాన్ని గురించి భిన్నాభిప్రాయాలున్న ఇద్దరు గొప్ప దార్శనికులను పేర్కొనవచ్చు. జర్మన్ కవి ప్రవక్తయయిన నీచే (Nietzsche 1844-1900) అభిప్రాయంలో మానవుడు తన పొరుగువానికి సహాయపడేందుకు ముందడుగు వేసి దానిమూలంగా పేరు ప్రతిష్టలను ఆర్జిస్తాడు. ప్రత్యక్ష ఆత్మను సేవించుట సాధ్యం కాని కార్యం. ఈ కార్యానికి అంతరంగిక సాధన దీక్ష అవసరం కాబట్టి సామాన్య మానవునికిది అంత సులభంగా అవగతమయ్యేది కాదు. అందువలన మానవుడు సామాజిక సేవ, సహజ సంక్షేమం పట్ల చూపవలసిన వ్యక్తి పరిపూర్ణత నుండి, వాస్తవికత నుండి దూరంగా తొలగిపోతున్నాడు. ఇది ఉన్నత జీవన విధానంలో ఉత్తమమయినదని, విశిష్టమైనదని చెప్పడానికి వీలులేదు. ఇదేవిధంగా శ్రీ అరవిందులు మానవజాతికి మానవుడెంతవరకు ప్రయోజనకారియనే సామాన్యభావానికంత ప్రాముఖ్యం ఇవ్వలేదు. దేవుని కొరకు సాధన చేయాలిగాని మానవుని కొరకు కాదని వీరి అభిప్రాయం. దివ్యాతి మానసిక చైతన్యాన్ని ఈ భౌతిక ప్రపంచానికి తీసుకొని వచ్చినట్లయితే మానవజాతి, మానవజీవితం క్రమపరిణామ వికాసమొందినట్లే దివ్యచైతన్యానుభూతిని కూడా పొందవచ్చని ఇదే వీరి సాధన లక్ష్యమని ప్రస్ఫుటమౌతుంది. కాబట్టి శ్రీ అరవిందులు మానవజాతి కోసం యోగసాధన, దివ్యాత్మకోసం యోగసాధన అని రెండింటి మధ్య తారతమ్యాన్ని గుర్తించి వర్గీకరించారు. శ్రీ అరవిందుల దృక్పథంలో మానవతావాదమనేది దివ్యసిద్ధిని పొందేమార్గంలో ఒక ముఖ్యాంశం.[1]

సమకాలీన యుగంలో భారతీయ దార్శనికుడయిన సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ (S. Radhakrishnan) (1888-1975) మానవతావాదాన్ని గురించి నిశిత దృష్టితో తమ భావాలను వ్యక్తపరచారు.* శాస్త్రీయ భావాల్ని రూపుదిద్దిన తత్త్వమే మానవతావాదం. అన్నిటికి ప్రమాణమయిన మానవుడే ఈ వాదానికి ప్రాణం. మానవుడిని కేవలం

1. Sri Aurobindo, Letters on yoga, Birth Centenary Volume 22, Sri Aurobindo Ashram, Pondicherry, 1970, Page : 148.

* ఆధునిక కాలంలో సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ Integral Experience అనే గ్రంథంలో ఆధ్యాత్మిక మానవతావాదాన్ని సుపరిచయం చేసారు. మానవునిలోని ఆత్మ చైతన్యమనే సిద్ధాంత ప్రతిపాదనమే వీరి మానవతావాదానికి ప్రాతిపదికై నిలిచిందని చెప్పవచ్చు.

భౌతిక పదార్థ జీవిగా, మానసిక పరివర్తనాన్ని కలిగించే జీవిగా పరిగణించరాదని భావించారు. మానవునికి ఆధ్యాత్మిక స్వభావం ఇతర గుణాలలాగే అత్యవసరమయినది. ఈ విధమైన మానవతావాదాన్నే రాధాకృష్ణన్ తమ జీవితకాలంలో ప్రబోధించాలని ప్రయత్నించారు. దీనినే వీరు ఆధ్యాత్మిక మానవతావాదంగా వ్యాఖ్యానించారు.[1] భారతీయ తత్త్వశాస్త్రాన్ని మానవతా దృక్పథంతో వీక్షించి నిత్యగమన జీవానికది అనువర్తించే విధంగా చేయాలని వీరు ఆరాటపడ్డారు. మానవతావాదం ఆధ్యాత్మిక దృక్పథాన్ని, మానవ దృక్పథాన్ని కలిగియుండవచ్చని వీరి అభిప్రాయం. వీరి దర్శనంలో సమన్వయ దృక్పథమొక లక్షణంగా వ్యక్తమవుతుంది. భిన్నత్వంలోని ఏకత్వాన్ని మానవ స్వభావం మరుగుపడియున్న దివ్యత్వాన్ని మేల్కొలపాలని భావించారు. కొన్ని సమయాలలో ఈ మానవతావాదాన్ని విమర్శనాత్మక మానవతావాదంగా (Critical Humanism) పేర్కొన్నారు. బహు గ్రంథకర్తలయిన రాధాకృష్ణన్ గారి 'ప్రాచ్యమతములు - పాశ్చాత్య దర్శనములో (Eastern Religions & Western Thouth) మానవతావాదానికి సంబంధించిన వీరి అభిప్రాయాలు గోచరిస్తాయి. ఈ ప్రపంచం కేవలం భౌతిక ప్రపంచం మాత్రమే కాదు అన్ని అంశాలలోనూ అంతర్నిహితమయిన రూపంలో దాగి ఉంది. దేవుడు ఈ ప్రపంచంకోసం కార్యనిర్వహణ భారాన్ని వహిస్తున్నప్పుడు మానవుడు కూడా ఈ ప్రపంచం కోసం పాటుపడక తప్పదు. నవ్యవేదాంతి సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ ప్రాచ్య పాశ్చాత్య వివేచనా పద్ధతులలో గల తారతమ్యాన్ని స్పష్టంగా సూచించారు. పాశ్చాత్యులు విజ్ఞాన శాస్త్రానికి, తర్కానికి, మానవతావాదానికి ప్రాముఖ్యమివ్వగా మన ప్రాచ్య విద్యా విషయక దార్శనికులు ఆధ్యాత్మికతకు, సృజనాత్మక అంతర్బుద్ధికి ప్రాముఖ్యమిచ్చారు. ఈ విధమైన భేదాభిప్రాయాలు తొలగి ఒక సమన్వయ దృక్పథాన్ని కలిగియుండాలి. రాధాకృష్టన్, టాగూర్, గాంధీజీలను మానవతావాదం భిన్న పరిధులలో విభిన్న రీతులుగా ప్రభావితం చేసింది. పాశ్చాత్య మేధావి జాన్ డ్యూయీ మానవతావాదాన్ని సాంస్కృతిక మానవతావాదమని (Cultural Humanism) సర్వేపల్లి రాధాకృష్టన్ గారి మానవతావాదాన్ని ఆధ్యాత్మిక మానవతావాదమని పేర్కొన్నారు.

జాతీయకవి రవీంద్రనాథ టాగూర్ (Ravindranath Tagore 1861-1911) మానవతావాదాన్ని ప్రత్యేక దృక్పథంతో దర్శించారు. ఒకానొక సందర్భంలో 1921లో మానవజాతి పుణ్యక్షేత్ర దర్శనార్థం తీర్థయాత్రకి పోవాలని వాంఛించారు. ఎక్కడయితే మానవుని మనస్సు చిత్తశుద్ధితో, చైతన్యంతో నిండియుంటుందో అక్కడే మానవునిలోని విశ్వజనీనతను దర్శించాలని ప్రయత్నించారు. ఇది ఆధ్యాత్మికమైన మానవతౌన్నత్యాన్ని సూచిస్తుంది. వీరు మానవతావాదానికి ఎక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చారు. ఆధ్యాత్మిక మార్గానికి మానవతావాదం ప్రాథమిక మార్గమని భావించారు. మానవుని ఆలోచనా చరణాలను ప్రదర్శించే దివ్య పుణ్యక్షేత్రాన్ని దర్శించాలనే ప్రశ్న రవీంద్రనాథటాగూర్‌ని వెన్నంటినది. వీరి అభిప్రాయంలో మానవత దివ్యత్వానికి పీఠంవంటిది. దివ్యత్వంలో మానవత్వమెంత ఉందో మానవత్వంలో దివ్యత్వం కూడా అంతే ఉందని చెప్పవచ్చు. సూర్యుడిని మబ్బులడ్డగించవచ్చుగాని వెలుతురును తుడిచివేయలేవు. ఈ విధంగానే మానవత కూడా హరించిపోదని వీరి దృఢ విశ్వాసం. అవగాహనతో మానవులు ఒకరికొకరు చేరువకావాలి. ఆవిధంగా లేకుంటే ఆటంకపరచే మానవ జాతిగా ముద్ర వేయబడుతుందని హెచ్చరించారు. ఇది మానవతావాదానికి రవీంద్రనాథ్ టాగూర్ ఇచ్చిన సందేశం.

---

1. Sri Aurobindo letters on Yoga, Birth Centenary Volume 22, Sri Aurobindo Ashram, Pondicherry - 1970 - P 148.

మానవతావాదం మానవుడు పుట్టినప్పటినుండి అంతర్నిహితమై ఉన్నటువంటి స్వాభావికమయిన భావన. మానవతకు ఆద్యంతాలు లేవు. అది ఆనాటి మానవజాతి చరిత్రలో మానవుని ఆలోచనలు, సంవేదనలు నిక్షిప్తమై ఉన్నాయి. మానవతా తత్త్వం కవితా గర్భంలో చిరకాలంగా స్థిరపడి ఉంది. మానవుడి అంతర ప్రవృత్తిని వ్యక్తీకరించేది కవిత్వం. కవిత్వంలో మానవుని భావావేశాలు ఏదో ఒక రూపంలో ప్రతిబింబిస్తాయి.* కవి కొన్ని సంఘటనలకు, పరిస్థితులకు, వ్యక్తులకు అలవాటు పడి ఉండుట వలన అతడు భిన్న సంఘటనలను, పరిస్థితులను, వ్యక్తులను ఎదుర్కొనవలసి వచ్చినప్పుడు ప్రతిఘటిస్తాడు. మానవుడు పుట్టినప్పటి నుండి మానవజాతి నుండి సహజసిద్ధంగా సంక్రమించిన పరిమిత మానవతకు నిర్బంధితుడయి ఉన్నాడు. కవులందరిని మానవజాతి సంస్కర్తలనీ, మానవ శ్రేయోభిలాషులని, పరార్థ దృష్టి కలవారని భావించవచ్చు. సాహిత్యం మానవతా దృక్పథం లేనిది కాదు. ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాద విభిన్న ధోరణుల ప్రభావం మనకు స్పష్టంగా విశదమవుతుంది. సాంప్రదాయిక భావాలున్న కవులు మానవతావాదానికి సంబంధించిన విభిన్న ప్రయోగాల్ని చేశారు. ఈ అధ్యయనంలో కేవలం ఆధునిక కవుల రచనల వరకే పరిశోధన చేయాలని పరిమితిని ఏర్పరచుకోవడం వలన ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతావాద ధోరణులను సూచించడమే ఈ సిద్ధాంత గ్రంథ ప్రధాన లక్ష్యం. ‘‘ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలో మానవతా ధోరణులు’’ అనే ప్రణాళికలో విస్తృతార్థ సమన్వయం కోసం పూర్వోత్తర కవులను గురించి స్పృశించబడింది.

---

* ఇతర భాషాసాహిత్యాలలోనూ, ఆధునిక తెలుగు కవిత్వంలోనూ ప్రత్యక్షంగానో పరోక్షంగానో మానవతత్వాన్ని, మానవునికి సంబంధించిన విషయాల్ని సూచించే ప్రయత్నమే కొనసాగుతుందని చెప్పవచ్చు. మానవ భావోద్వేగాల జనితమే కవిత్వం. సామాజిక వ్యవస్థకు అద్దం పడుతుంది నేటి తెలుగు కవితా ప్రక్రియ. ఈ ప్రక్రియ విభిన్న ధోరణులతో నేటి సాహిత్యంలో విశిష్ఠ స్థానాన్ని ఏర్పరచుకుంది.

మానవతావాదం

ముఖ్య తాత్త్విక సిద్ధాంతాలు

మానవతావాదమొక విశ్వజనీన తత్త్వం. మానవుడినని నిరూపించుకోడానికి ప్రకృతి ధర్మ స్వరూపుడయిన ప్రతి మానవుడిలో సర్వ సామాన్యంగా ఉండే తత్త్వం మానవత్వం. మానవతావాదం ఏదో ఒక రూపంలో ప్రపంచాన్ని సర్వేక్షిస్తుంది. ప్రపంచంలోని కవులు, తాత్త్వికులు మానవతావాదాన్ని తాత్త్విక సిద్ధాంతంగా అంగీకరించిన వారే. మానవుని ఔన్నత్యాన్ని ప్రదర్శించడమే మానవతావాద లక్ష్యం. ఏ కోణంలో నుండి చూసినా మానవతావాదం మానవ సంక్షేమాన్ని మాత్రమే కాకుండా మానవాభివృద్ధిని, మానవ పరిణామాన్ని కూడా ఆశిస్తుంది. ఈ ప్రపంచంలో మానవతావాదాన్ని గురించి అనేక తాత్త్విక వ్యాఖ్యానాలు ప్రచారంలో ఉన్నాయి. వాస్తవానికి మానవతావాదానికి ఆధారం ప్రేమ. ప్రేమ అనే పదానికర్థాన్ని స్ఫురింపజేయడం ఎంత కష్టమో 'మానవత' అనే పదానికి భావాన్ని అందజేయడం కూడా అంత దుర్లభమే. తరువాతి కాలంలో మానవ సంక్షేమాన్ని కోరేదే మానవతావాదమని పేర్కొన్నారు. కాలానుగుణంగా మానవతావాదమనే పదానికి భిన్నార్థాలు వ్యవహారంలోకి వచ్చాయి.* మధ్యయుగంలో కొందరు మానవతావాదాన్ని వ్యావహారిక వాదమని (Pragmatism), పునరుజ్జీవనకాలంలో మరికొందరు చైతన్య వికాసమే మానవతావాదమని సమర్థించారు.

కొంత కాలంపాటు మానవతావాదాన్ని మత నిరపేక్ష తత్త్వమని, అది భౌతిక తత్త్వానికి విరుద్ధమయినదని ఉగ్గడించారు. నేడిది మానవ పరిణామానికి బాటలు వేసిందని భావిస్తున్నారు.

1. మానవుడే అన్నింటికి ప్రమాణం

మానవతావాదం దాని భావ స్రవంతి విస్తృతమైనది గాబట్టి దీని విభిన్న సిద్ధాంతాన్ని వివరించడం కష్టసాధ్యం. ఒక ఉద్యమంగా పరిణమించిన మానవతావాదం విభిన్న సిద్ధాంతాలతో అభివ్యక్తమవుతుంది. ఇది మధ్య యుగంలోని సిద్ధాంతాన్ని త్రోసిపుచ్చి విరుద్ధ సిద్ధాంతాన్ని ప్రబోధించింది. ప్రాచీన గ్రీక్, రోమ్‌ల సంస్కృతి మానవతావాద సిద్ధాంతాలకు ఆలంబనగా నిలిచింది. ఈ సాంస్కృతికాంశాల వ్యాప్తి మానవ శ్రేయస్సుని ఆశించే మానవతావాద సిద్ధాంతాలకి చక్కని బాటలు వేసింది. పునరుజ్జీవనకాలంలో గ్రీక్, లాటిన్ సాహిత్యాలు మానవతావాదాన్ని పరిరక్షించే సాహిత్య క్షేత్రాలుగా నిలిచాయి. ఈ సాహిత్యం మానవ సంస్కృతిని ప్రతిబింబింప చేసే సిద్ధాంతాలుగా వ్యాపించాయి. తరువాతి కాలంలో దీన్ని పికోడెలా మిరాండోలా (Mirandola, Picodela) బోకియోలు (Boccio) అనుసరించారు. ఉత్తర యూరప్‌లో ఇది సాహిత్య పరమయిన మానవతావాదంగా పేరుపొందింది. ఇన్ని వైవిధ్యాలున్నప్పటికీ మానవతావాదం అన్ని తత్త్వశాస్త్రాలకు సాధారణమయినది. మతధర్మ శాస్త్రాలకు రాజకీయాలకు అతీతులయిన వివేచనాపరుల సంస్థని అంతర్జాతీయ స్థాయిలో ఏర్పరచడంలో విజయాన్ని సాధించింది మానవతావాదం. గ్రీకు మానవతావాదం సంప్రదాయబద్ధమయిన మానవతావాదంగా పేరుమోసింది. ఈ దర్శనం వైపు మొగ్గు చూపిన వారు సోఫిస్టులు. మానవుడే అన్నిటికి మూలమనే తాత్త్విక దృక్పథాన్ని చేపట్టినవాడు సోక్రటిస్. మానవతావాదోక్తుల్ని ప్రత్యక్షంగా ప్రబోధించిన మానవతావాది ప్రోటాగోరస్ అని ప్లోటో పేర్కొన్నారు. మానవతావాద వ్యాప్తికి తాము చేపట్టిన మార్గం సరిఅయినదనే భావం, ప్రగాఢ విశ్వాసం వీరిలో కనిపిస్తుంది. ప్రతిదినం మానవుడు గాని, మానవజాతిగాని అభ్యుదయం చెందవలిసిందేగాని వెనక్కి పోవడానికి అవకాశం లేదు. 'నా సాహచర్యాన్ని పొందిననాడే నీవు అంతకు మునుపున్న వ్యక్తిగా కాక అంతకంటే కొంత మేలయిన వ్యక్తిగా రూపొందుతావు' అని ప్లాటో ఉద్ఘాటించారు.

---

* సాహిత్యంలోనూ తత్త్వశాస్త్రంలోనూ మానవతావాద మొక విస్తృతార్థ భావంగా అవలోకింపబడింది. తోటి మానవుని ప్రేమించాలన్నదే ప్రాచీన కాలంనాటి మానవతా వాద సిద్ధాంతం. తరవాతి కాలంలో అది అతి భౌతికవాదానికి విరుద్ధమయిన సిద్ధాంతంగా పరిణమించింది. నేడది అనువర్తిత తత్త్వ శాస్త్రంగా రూపొందింది.

ప్రాచీన గ్రీకు సోషలిజమ్‌లో మానవతత్త్వశాస్త్రాన్ని గురించి ప్రవచించారు. ఈ కాలంలో మానవతా వాద సిద్ధాంతాన్ని 'హోమోమెన్సుర' (Homensura) అని పేర్కొన్నాడు.[1] మానవుడే అన్ని వస్తువులకి ప్రమాణమని దీని భావం. ప్రాచీన గ్రీకు దర్శనంలో ప్రోటాగోరస్‌కి పూర్వమున్న తాత్త్వికులు కొందరు జ్ఞానసముపార్జనానికి హేతువు ప్రధాన సాధనమని భావించారు. దీని ఆధారంగా అనేక కొత్త ఆలోచనలు మొలకెత్తాయి. కాని సోఫిస్టులు, ముఖ్యంగా ప్రోటాగోరస్ హేతువుకి మూలం మానవుడని మానవుడికి బ్రహ్మరథం పట్టారు.* మానవుడిని, జీవకోటికి అధిపతిగా పరిగణించుట కంటె మానవుడిని మానవుడిగా గుర్తించుట మేలని భావించారు. ప్లాటో అందరిలోనూ మనిషిని గుర్తించాడు. కాని ప్రోటాగొరస్ ప్రతి వ్యక్తిలోని మనిషిని గుర్తించాడు. ఒకరి దృష్టి సమిష్టి పరమయినది, మరొకరిది వ్యష్టి పరమైనది. ఒకరు విశ్వమానవుడిని దర్శిస్తే మరొకరు ప్రత్యేక మానవుడిని దర్శించారు. మానవుడిని మానవుడుగా పరిగణించడమే మానవతావాద లక్షణం. సమిష్టి కంటె వ్యష్టికే ప్రాధాన్యమెక్కువ. 'ఇంట గెలిచి రచ్చ గెలువు' అన్నట్టు వ్యక్తిగత మానవుడిని తీర్చి దిద్దినట్లయితే సమాజాన్ని రూపుదిద్దినట్లవుతుంది. తోటి మానవుని పట్ల ప్రేమ అనేది సోఫిస్టులలో ముఖ్యంగా ప్రోటాగోరస్‌లో కనిపిస్తుంది. విశ్వానికంతటికీ కేంద్రం మానవుడయితే, విశ్వానికి మూలం దైవం. మానవుడు మానవుని మూలంగానే దేవుని అస్తిత్వాన్ని తెలుసుకోగలడు. ఈ విధంగా ప్రోటాగొరస్ మానవుడికి ప్రాముఖ్యమిచ్చి మానవుడే అన్ని వస్తువులకి మూలమని ప్రమాణీకరించారు.

2. మానవుని సుఖశాంతులు ఈ ప్రపంచంలోనే ఇమిడి ఉన్నాయి. ఐహిక జీవితమే ఆముష్మిక జీవితం కంటే వాస్తవమయినది.

ఈ జీవితానికంటే అతీతంగా మరెక్కడో మానవునికి సుఖశాంతులు లభిస్తాయని అనుకోవడం పొరపాటు. మానవుడు ఈ ప్రపంచంలోనే సుఖశాంతులను అనుభవిస్తాడు.* మానవతాదృక్పథం లేని శాంతులను అనుభవిస్తాడు. మానవతాదృక్పథంలేని మానవుడు సుఖశాంతులనన్వేషించలేడు. మానవ ప్రేమని పొందినవానికి శాంతి లభిస్తుంది. సుఖశాంతులు యథార్థమయినవి, శాశ్వతమయినవి. ఇవి జీవిత సుఖానుభవాలకంటే భిన్నమయినవి. ఆనందం ఆనందం కొరకే అని అనడం అర్థరహితం. సంకల్పసిద్ధికి సుఖశాంతులే సోపానాలు. లక్ష్యం సిద్ధించినపుడు సుఖశాంతులు కలుగుతాయి. వాస్తవ సుఖశాంతుల కోసం మానవుడు తనకు తానే అన్వేషణ కొనసాగించాలి. ఆత్మపరిశీలననే పరమధ్యేయంగా భావించాలి. ఇదే మానవతావాదంలోని మౌలికసత్యం.

గ్రీకు తాత్త్వికుడయిన ఎపిక్యూరస్ మానవతావాదాన్ని గురించి పేర్కొన్నాడు. సుఖశాంతులే జీవిత పరమార్థాలని వీరి సిద్ధాంతం. సామరస్య పద్ధతితో సుఖశాంతులననుభవింపవచ్చు. తత్త్వశాస్త్రానికి సుఖశాంతులే

---

1. Frank Thilly, A History of Philosophy Central Book Depo, Allahabad, 1965, Page : 57.

* "Man is the measure of all things, of things that are that they are, and of things that are not that they are not"Diogenes Lacretius, "Lives of Eminent Philosophers" Translated by R.D. Hicks, Harvaard University Press 1925 - IX, P.51.

* మానవుడు ఈ ప్రపంచంలోనే సుఖశాంతుల్ని అనుభవించగలడనే సిద్ధాంతాన్ని బుద్ధుడు, గాంధీ వంటి కర్మయోగులు కొందరు విశ్వసించారు. మానవుడు ముక్తిని పొందాలంటే సామాన్య మానవుని విముక్తికి బాటలు వేయాలి. మానవ సంక్షేమాన్ని ఆశించి చేసే మానవ సేవ మూలంగా సత్ఫలితాలను ఆశించవచ్చు. అప్పుడు మానవతావాదమనేది ఆచరణ యోగ్యమయిన తత్త్వంగా రూపొందుతుంది.

లక్ష్యమనేది ఇతని సిద్ధాంతంగా పేర్కొనవచ్చు ఎపిక్యురస్ తరువాత అరిస్టాటిల్ మధ్యేమార్గ తత్త్వశాస్త్రంలో ప్రశంసాపూర్వక సమరస తత్త్వాన్వే బోధించారు. యుక్తా యుక్త విచక్షణతో కూడిన జీవనమే ఉత్తమమని అదే సుఖశాంతుల నిస్తుందని అరిస్టాటిల్ పేర్కొన్నారు. మానవ ప్రకృతిని పరిశీలించి చూసినట్లయితే దేన్ని పొందాలో దేన్ని విడిచిపెట్టాలో మనకు అవగతమవుతుంది. భారతీయ దర్శనంలో లోకాయతులనదగిన చార్వాకులు మానవతావాద సిద్ధాంతాన్ని గురించి రెండు భిన్న దృక్పథాల్ని పేర్కొన్నారు. మొదటి తెగవారు ధూర్తచార్వాకులు. వీరు ఆనందం ఆనందం కొరకేనని ప్రబోధించారు. మానవుడు తనకు తాను తృప్తిచెందితే చాలు ఇతరుల ఆనందం కోసం తాను పాటుపడనవసరం లేదన్న దృక్పథం గలవారే ధూర్తచార్వాకులు. రెండవ తెగకు చెందినవారు సుశిక్షిత చార్వాకులు.[1] వీరు ఆనంద సిద్ధాంతాన్ని ప్రతిపాదించారు. ఆత్మల నిర్వాణమే తమ లక్ష్యమని భావిస్తారు. ప్రాక్పశ్చిమ మానవతావాదంలోనూ, సుఖవాదంలోనూ భావసామ్యాన్ని మనం గమనించి చూడవచ్చు. బుద్ధునిలోనూ, ఎపిక్యురస్‌లోనూ ప్రాపంచిక సుఖాలకి ప్రాముఖ్యమిచ్చే మానవతా దృక్పథమే మనకు స్ఫురిస్తుంది. ఈ విధమయిన మానవతావాదం సామాన్య మానవుడిలో నూతన చైతన్యాన్ని కలిగిస్తుంది. మానవుడు దేవుని అనుగ్రహం కోసమో, అతి ప్రాకృతిక శక్తుల కోసమో ఆశించనవసరంలేదు. మానవతావాదం ప్రపంచాతీతమయిన భావన కాదు. మానవుడి సహృదయత్వానికి సంకేతం మానవత్వం. ఆధునిక కాలంలో ఈ మానవతావాదాన్ని వ్యావహారికవాదమని (Pragmatism) కొందరు వ్యాఖ్యానించారు.

3. మానవ శ్రేయస్సే అందరి అభిమతం :

నీతిశాస్త్రజ్ఞుడు, బ్రిటిషు తత్త్వవేత్త జరిమిబెంతమ్ (Jermy Benthem) మానవతావాదాన్ని ప్రతిపాదించాడు. ఈయన నైతిక సంస్కరణవాది. వీరి మానవతావాద సిద్ధాంతం నైతిక సిద్ధాంతాలని ఆధారంగా చేసుకొని ఉంది. ఈ వాదం ప్రజలందరికోసం ఉద్దేశింపబడింది. సర్వమానవ సంక్షేమమే ఆనాటి సర్వమత సిద్ధాంతంగా భాసించింది. మానవ సేవ, మానవ సౌఖ్యమన్నవి పరస్పర సంబంధంగలవి. మానవసేవని ఆది నుండి అంతం వరకు కొనసాగించాలి. ఈనాటి సర్వోదయ, అంత్యోదయ ఆదర్శవాదాలకు సంబంధించిన భావాలకు, ఈ మానవతావాద భావాలకు పోలికలున్నాయి. అందరి సౌఖ్యాన్ని, మానవసేవని ఆశిస్తుందీ మానవతావాదం. ఈ మానవతావాద తత్త్వం ఏదో ఒక రూపంలో ప్రాక్పశ్చిమ దర్శనాల్ని అధిగమిస్తుంది. దీని మానవధర్మాని కంటే మించిన ఉన్నత ధర్మం మరొకటి లేదు. అందువల్ల ఈ సిద్ధాంతం సమానత్వాన్ని, సమావకాశాన్ని, వ్యక్తిగత ప్రగతిని నిర్దేశిస్తుంది. మానవ ప్రగతిని మానవుడు పొందే సుఖశాంతులను బట్టి ప్రమాణీకరించవచ్చు. రవీంద్రుని తత్త్వదర్శనంలో మనమీ అంశాల్ని గుర్తించవచ్చు. 'మానవసేవే మాధవ సేవ' అన్నది మహాత్మాగాంధి, రవీంద్రనాథ్ ప్రవచనాల సారాంశం.

ఈ మానవతావాద సిద్ధాంతసారం మానవ సంక్షేమం. ఈ సిద్ధాంతం నైతికంగా సమాజ పురోగమనాన్ని సాధించేందుకు ప్రయత్నిస్తుంది. మానవజాతి శ్రేయస్సు నాశించి వ్యక్తిగత పరిణామానికి బాటలు వేస్తుంది. బెంతమ్ మానవ సంక్షేమ సిద్ధాంతంలో ప్రత్యేక మత ధర్మాలనన్నింటినీ త్రోసిపుచ్చారు. నైతిక విలువలు మానవుని దృక్పథంలో మార్పుల్ని కల్పిస్తాయి. ఇది మానవుడిని విశ్వమానవుడిగా తీర్చిదిద్దుతుంది. మత సంబంధమైన అంశాలు మానవుడిని సంకుచిత భావాలున్న స్వార్థపరునిగా చేస్తాయి. భౌతిక సుఖానుభవం

---

1. Reddy V.N.K. Eastern and Western Philosophy, Bharateeya Vidya Prakasam, Varanasi, 1980 Page : 13

సర్వులు అపేక్షించేది. ఈ సుఖం అందరికీ అందుబాటులో ఉండాలి. మనం సుఖాన్ని కాంక్షించే కొద్దీ మనకది దూరం కావచ్చు. మానవుని కోరికలకి అంతం లేదు. దీని మూలంగా బెంతమ్ తమ తత్త్వశాస్త్రంలో సుఖాలనన్నింటినీ సార్వత్రిక సుఖాలుగా రూపొందించాలని ప్రయత్నించారు.[1] అధిక సంఖ్యాకుల గుణసంపన్నతే అత్యధిక సంఖ్యాకుల అత్యున్నతానందంగా పర్యవసాన మొందుతుంది. అందరి సహృదయత అందరి సౌఖ్యానికి మూలకారణమవుతుంది. ఆనందం నైతిక ప్రయోజనాన్ని సమకూరుస్తుందంటారు బెంతమ్. ఈ సుఖాలకు సంబంధించిన అతిభౌతిక ఆధారాలు బౌద్ధమతంలో కనిపిస్తాయి. కోరికలే దుఃఖ హేతువులన్నది బుద్ధుని ప్రవచన సారాంశం. మానవ శ్రేయస్సే తమ మతమని సర్వోదయ కోసం కలలు గన్న గాంధీ అభిప్రాయం. మానవతావాదం సర్వమానవ మతాన్ని ఆశిస్తుంది. మానవతావాదం వ్యక్తిగత ప్రగతినే కాక సామాజిక ప్రగతిని కూడ అభిలషిస్తుంది. వ్యక్తిగత ప్రగతి, సామాజిక ప్రగతి అన్నవి భిన్నాంశాలు కావు. ఇవి పరస్పర సంబంధం గలవి. మానవుడు తన జాతికి ఉపయోగపడే విలువల్ని ముఖ్యంగా సామాజిక విలువల్ని పెంపొందింపజేయడానికి యత్నిస్తాడు. ఇదే జీవకారుణ్యవాదంగా ప్రసిద్ధి చెందింది. అందరి సౌఖ్యమే అందరి శ్రేయస్సు అనే భావం మానవతావాద సిద్ధాంతాల్లో అతి ముఖ్యమయిన అంశం. టాల్‌స్టాయ్ (Tolstoy 1828-1910) కూడా వ్యక్తిగత పరిణామాన్ని, సామాజిక పురోభివృద్ధిని ఆశించే మానవతావాదాన్నే ప్రబోధించారు. మానవతావాదంలో సంఘసేవ దైవోపాసనగా భావింపబడింది.[2]

సంస్కృత సాహిత్యంలో సౌభ్రాత్రం స్ఫురింపజేసే మానవతా దీపికలు అనేకం. కాళిదాసు, భవభూతి వంటి మహాకవుల కావ్యకల్పనలో ప్రకృతి ప్రణయ భావాలేకాక సామాజిక, జీవకారుణ్య తత్త్వాలతో కూడిన భావాలు కూడా వ్యక్తమవుతాయి. మానవుని సహృదయతకు, కారుణ్యానికి, కల్పనాశక్తికి నిలయమయిన సాహిత్యంలో మానవతావాదభావాలు ప్రతిబింబించడం సహజమే కదా. అందువల్ల, తెలుగు సాహిత్యం మానవతా భావాలకు నిలయం అని అనడంలో ఆశ్చర్యం లేదు.

4. జీవకోటిలో అత్యుత్తమ జీవి మానవుడు.

మానవునికున్నటువంటి స్థానం, అస్తిత్వం ఈ సృష్టిలోని జీవరాశులన్నింటికంటే అత్యున్నతమయినది.[3] అన్ని జీవులలోనూ అత్యుత్తమ జీవి మానవుడన్న విషయం అందరికీ సుబోధమే. ఈ సృష్టి పరిణామ వికాస గమనంలో మానవుని అస్తిత్వానికి ప్రాధాన్యం ఇవ్వబడింది. అన్ని జీవుల కంటె మానవునికే ఒకప్రత్యేక స్థానం కల్పింపబడింది. మానవుడు జన్మించడం, మరొకరికి జన్మనివ్వడమనేది జీవిత పరమార్థం కాదు. మానవుని జీవిత లక్ష్యానికి, పరమార్థానికి అంతం లేదు. మానవ ప్రకృతి, విలువలు, అస్తిత్వం, ఆదర్శాలు మానవుడిని ఈ సృష్టిలోని ఇతర జీవరాశుల నుండి వేరు చేస్తున్నాయి. మానవుడు దివ్యజీవి, నిత్యపరిణామశీలి, మానవుడు విశ్వాత్మకు ప్రతిబింబం. నిత్యచైతన్యశీలి. స్వచ్ఛందతకి మానవుడొక వాహిక. గుణ సంపన్నతకి మూల పురుషుడతడే. దివ్యజీవనానికి మానవుడే మార్గదర్శి.

---

1. Benthem, Principles of Morals and Legislation, Chapter - 1.

2. Wilbur Marshall Urban, Humanity and Deity George Allen and Murin Ltd., London 1951. Page 424.

3. మానవుడు ఈ సృష్టిలో ఇతర జీవరాసులకు లేని ఒక ప్రత్యేకతని సంతరించుకున్నాడు. ప్రజ్ఞా విశేషాలే మానవుడిని ఇతర జీవరాసులకంటే ఉన్నతంగా ఉద్దీపింపజేసింది.

బ్రిటిషు దార్శనికుడయిన ఫ్రాన్సిస్ బేకన్ (Francis Bacon 1561-1626) ప్రతిపాదించిన తత్త్వశాస్త్రంలో మానవునికొక విశిష్ట స్థానాన్ని కల్పించాడు.[1] బేకన్ శాస్త్రీయ మానవతావాదం (Scientific Humanism) ఇతర తాత్త్వికుల సంప్రదాయ మానవతావాద (Classical Humanism) సిద్ధాంతంతోబాటు మానవ విలువలకు కూడా మానవుడే ప్రమాణమన్న (Homomensura) సిద్ధాంతాన్ని, మానవునికి మానవుడే ప్రమాణమన్న (Homodeconomicus) సిద్ధాంతాన్ని ప్రవచించాడు. ఇష్టసాధనకి మానవుడొక ఉపకరణం వంటివాడు. మానవ పరిపూర్ణతకి, పరిణామానికి హద్దులు లేవు. మానవుడు పరిపూర్ణుడుగా రూపొందడానికి మానసిక పరిపూర్ణతని ఆశ్రయించాలి. ఈ మానసిక వికాసానికి అంతమంటూ ఉండదు. మానవుడు బహుముఖ వ్యక్తిత్వం గలవాడు. అతడొక ప్రకృతి కావ్యం. ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని ఉపాసించే కళాపిపాసువు. అసాధారణ అస్తిత్వమున్నవాడు మానవుడు. మానవుడే కర్త, కర్మయని సర్వజనుల సౌఖ్యం వీరి సిద్ధాంతానికి ఊపిరి పోసింది. తానొక్కడే సుఖ శాంతులతో తులతూగడం కాదు, అందరు సుఖ సంతోషాలతో జీవితాన్ని గడపాలన్న ఉద్దేశం గలవాడే అసలయిన మానవుడుగా పరిగణింపబడతాడు. దీనినే అత్యధిక సంఖ్యాకుల అత్యున్నతానందమని పేర్కొన్నారు. కాని ఈ ఇరుతెగలవారికి భావ వైరుధ్యమున్నప్పటికిని కొంత భావ సామ్యం లేకపోలేదు. మానవుడు సుఖశాంతుల్ని మరెక్కడో కాదు ఈ భూ ప్రపంచంలోనే అనుభవిస్తాడన్న భావంతో వీరు ఏకీభవిస్తారు. చార్వాకులు మానవతావాదాన్ని ఈ ప్రపంచానికే సంబంధించిన సుఖవాదంగా (Hedonism) పేర్కొన్నారు. ఈ మానవతావాద సిద్ధాంతం సాంప్రదాయిక జ్ఞానాన్వేషకుల్లో దృఢ విశ్వాసాన్ని పెంపొందింపజేసింది. మానవతావాదులు మత ధర్మశాస్త్రాలపైన అతి భౌతిక సిద్ధాంతాలపైన ఆధారపడి ఉండనవసరం లేదు. ఆనందమే ఉత్తమ పురుషార్థం. ఆ ఆనందం ఈ ప్రపంచంలోనే ఉంది. మానవుడు సుఖశాంతుల్ని స్వయంకృషివల్ల, సాధనవల్ల పొందగలుగుతాడు.

గౌతమ బుద్ధుడు బౌద్ధమతంలో కొంత భేదసాదృశ్యాలతో ఈ సిద్ధాంతాన్నే ప్రతిపాదించాడు. బౌద్ధమత మొక నైతిక తత్త్వశాస్త్రం. ప్రాపంచిక సమస్యల పరిష్కారానికి ప్రాధాన్యాన్నివ్వడం, విచక్షణతో సమస్యల్ని పరిష్కరించుకోవడం, దేవుని గురించి ప్రస్తావించకపోవడం బౌద్ధ ధర్మ ప్రతిపాదకుడయిన బుద్ధునిలోని విశేషాంశాలు. ప్రపంచానికతీతమయిన సమస్యలకు ప్రాధాన్యమివ్వకపోగా ప్రాపంచిక సమస్యలయిన దుఃఖ నిరోధమార్గమనే నాలుగు ఆర్య సత్యాల్ని వివరించి వీటిపై దృష్టిని కేంద్రీకరించమని ప్రజలకు బోధించాడు. ఏవిధంగానయితే పాశ్చాత్యుల సుఖవాదానికి మనోవైజ్ఞానిక సుఖవాదం అని, సార్వత్రిక సుఖవాదం అని రెండు శాఖలున్నాయో ఆ విధంగానే బౌద్ధమతంలో హీనయాన, మహాయానమని రెండు ప్రముఖ శాఖలున్నాయి. వ్యక్తిగత ఆత్మ నిర్వాణమే హీనయానుల లక్ష్యం. ఎవరికి వారు నిర్వాణాన్ని సాధించుకోవాలని కాక అందరి ఆత్మల నిర్వాణాన్ని భారతీయ తాత్త్విక దర్శనం బోధిస్తుంది. మానవుడే లక్ష్యం. మానవుడే సాధన. అతడు బహుముఖ మూర్తిమత్వంగల వ్యక్తిగా రూపొంది, అనంతరాశిగా పరిణమిస్తాడు. మానవుడు జీవన్ముక్తుడయి పరిపూర్ణతని సాధించగలడన్నది ఉపనిషత్సారాంశం. మానవుడు జీవలక్షణమున్న జీవి మాత్రమే కాదు. అతడు ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వమున్నవాడు. మానవుడు ఎంతటి అంతర్ముఖుడో అంతటి బహిర్ముఖుడు కూడా. ప్రకృతితో సంభాషిస్తాడు. తాదాత్మ్యాన్ని పొందుతాడు. తన అనుభవాన్ని వ్యక్తీకరిస్తాడు. ఈ ప్రక్రియలో మానవుడు ఉన్నతస్థాయి చేరుకుంటాడు. మానవుడిలో ప్రేమకి విశిష్ట స్థానముంది. అతనిలోని మానవత పాలపుంత

1. Novum Organum

వంటిది. ఈ ప్రేమ తత్త్వమే ఇతరుల్ని ప్రేమించే శక్తినిస్తుంది. స్వేచ్ఛ, సమ్మతం, సమగ్రత అనేవి మానవునిలో అంతర్ముఖంగా ఉండే గుణాలు. మానవునిలో స్వయంకృషి, స్వయంసిద్ధి, స్వయం సంకల్పమనేవి ఇతర అసాధారణ గుణాలు. మానవ స్వభావం విస్తృతార్థబోధకం. మానవ స్వభావంలో మానవతాధర్మం జీవిత పరమార్థం, చరమ లక్ష్యమనే భావాలు నిక్షిప్తమై ఉన్నాయి. మానవుడు అనంత గుణ సంపన్నుడు. ఈ గుణరాశిలో కొన్నింటినే పేర్కొనవచ్చు. అవి సేవా సంకల్పం, అంతర్నిహితశక్తి, సామాజిక భావం, ఇతర జీవులకు లేని కొన్ని గుణాలు మానవునికి సిద్ధించాయి. అవి మానవ లక్షణం, ధర్మం. ఇవే కాకుండా బహుముఖత్వం మానవునిలో కనిపించే సాధారణ గుణం. మానవసేవా సంకల్పమన్నది మానవ స్వభావం లోని ప్రత్యేకమయిన ఒక గుణం. మానవుడు హేతువాది సంఘజీవి. ఇతరులకు సేవ చేయాలనే తలంపున్న గుణ సంపన్నుడు మానవుడు. కొవ్వొత్తి తాను హరించుకుపోతూ లోకానికి వెలుతురునిచ్చినట్టు మానవుడు కూడా నిస్వార్థపరుడయి పరులకోసం తన జీవితాన్ని త్యాగం చేయగల సమర్థుడు. మన దేశ చరిత్రలో ముఖ్యంగా సాహిత్య చరిత్రలో ఈ విధమయిన దృష్టాంతాలనేకం. మానవతావాదంలో మానవునికి సేవా సంకల్పం, సామాజిక భావమనే కొన్ని ప్రత్యేక గుణాలు ఒక విశిష్ట స్థానాన్ని కల్పించాయి. ఇంతేకాక అతనిలో అంతర్నిహిత నిగూఢ శక్తియుంది. స్వతస్సిద్ధంగా అతడు పుట్టకతో కొన్ని గుణాల్ని ఆర్జిస్తాడు. ఈ కారణంగానే జీవకోటిలో మానవుడే అత్యుత్తమ జీవిగా పరిగణింపబడి ఇతర జీవరాసుల కంటే తాను ఉన్నతుడని నిరూపించుకున్నాడు. ఇతర జీవరాసులతో పోల్చడానికి వీలులేనంత ఉన్నతంగా ఎదిగిపోయాడు మానవుడు. దీనివల్లనే మానవునికొక ప్రత్యేకత సిద్ధించింది. మానవతావాదం మానవుని వైశిష్ట్యాన్ని స్థాపించి అతనికొక ప్రత్యేక స్థానాన్ని కల్పించేతత్త్వంగా స్థిరపడింది. ఆధునిక కాలంలో మానవుని ప్రత్యేకతని గురించి రవీంద్రనాథ టాగూర్ వివరించాడు. సంఘజీవి అయిన మానవుడు తన జాతిలో ఒక వ్యక్తిగా గుర్తింపబడుతాడు. పరస్పర సహకారమనేది మానవుల నైసర్గిక గుణం సాముదాయిక భావం, సామాజిక భావం ఉన్నవాడు మానవుడు గాబట్టి మానవతావాదంలో సమష్టి భావమొక ఉత్తమ లక్షణంగా భాసిస్తుంది. మానవునిలోని అంతర్నిహిత శక్తి మూలంగా అభివృద్ధిని, ప్రగతిని ఆశించవచ్చు. మానవుడు తనలోని అంతరంగిక సంపత్తి వలన అనంత ప్రగతిని సాధిస్తాడు. సాధన సంపత్తికి కావలసిన బుద్ధికుశలత మానవునిలో నిక్షిప్తమయి ఉంది. ఈ చారిత్రాత్మక పరిణామ చక్రంలో మానవుడు ప్రధానపాత్ర వహించాడు. అంతర్నిహిత శక్తిని ఆధారంగా చేసుకొన్న మానవుడు ఒక ప్రముఖ స్థానంలో సాధించగలిగాడు. అతనిలోని వైవిధ్యం, మరికొన్ని ప్రత్యేక గుణాలు ఈ సృష్టిలోని ఇతర జీవులకంటె మానవుడు ప్రత్యేకజీవి అని నిరూపించాయి. మానవునిలో ప్రకృతి భావాలు రెండు విధాలుగా పెంపొందాయి. మొదటిది సమాజ పరమయినది. రెండవది ఆధ్యాత్మిక పరమయినది. మానవుని పురోభివృద్ధికి, వికాసానికి అంతరంగిక ఆకాంక్షే మూలం. మానవతావాదమొక మానవతత్త్వం. మానవుడు సమత, సమానత, సంపూర్ణతల మూలంగా తన స్వాభావికతని వృద్ధి చేసుకుంటాడు. ఈ తాత్త్విక దృక్పథాన్నే సారాంశవాదమని (Essentialism) పేర్కొన్నారు. విలువలకు ప్రాముఖ్యాన్నిచ్చే తత్త్వమే సారాంశవాదం. ఇది సమాజంలోని మానవ ప్రగతిని అన్ని అంశాల్లోనూ అన్ని దృక్పథాల్లోనూ ఆశిస్తుంది.

5. మానవ ప్రేమే మానవ ఆదర్శం

మానవప్రేమే మానవ ఆదర్శం అన్నది మానవునికి సంబంధించిన అతి ప్రాచీన సిద్ధాంతం. తరతరాలుగా మానవుల సంఖ్య అత్యధికమవుతున్న కొలదీ మానవునిలోని ప్రేమతత్త్వం అడుగంటి పోతుంది. సంప్రదాయ

కవులు ముఖ్యంగా మన భారతీయ సంప్రదాయకవులు ప్రేమ తత్త్వానికి అద్దం పట్టారు. మానవుడు తన తోటి మానవులను ప్రేమించాలన్న భావమే ఈ సృష్టిలోని ఇతర జీవరాసుల్ని కూడా ప్రేమించాలన్న భావానికి ఊపిరి పోసింది. ఈ భావమే విశ్వకవి రవీంద్రనాథటాగూర్‌లో మానవ మతమనే పేరుతో పరాకాష్టనందుకొంది. మానవుడంటే కేవలం శరీరం, మనస్సు మాత్రమే కాదు. అతడు భావోద్రేకాలకి, సంవేదనలకి, ప్రతిచర్యల కతీతమయినవాడు. మానవుడు ప్రేమ, త్యాగ గుణాలకు మూలపురుషుడు. మానవునిలో వ్యక్తిగత మానవుడున్నాడు. ఆ వ్యక్తిగత మానవుడే ఉన్నత మానవుడు. మానవులలోని అంతర్గత మూర్తిమత్త్వమే ఈ బాహ్య ప్రపంచంతో సహజ సిద్ధమయిన సంబంధాన్ని నెలకొల్పుతుంది. విశ్వప్రేమకి మానవుడే కేంద్రమన్నది రవీంద్రనాథ్ టాగూర్ సిద్ధాంతం. మానవుడు పుట్టుకతో సజ్జనుడే, మానవుడు పరిపూర్ణ మానవునిగా, రూపొందడానికి అవకాశముందిగాని అతనిలోని అహం మనోవికాసానికి అడ్డుగోడగా నిలుస్తుంది. తానొక మానవతానేతనని తెలుసుకొన్ననాడు అతడు ప్రేమజీవిగా పరిణమించటం తథ్యం. వ్యక్తిగత ప్రేమని గౌరవించినవాడు విశ్వకవి రవీంద్రనాథటాగూర్. వీరి "The Religion of Man" అనే గ్రంథం వ్యక్తిగత ప్రేమకు కరదీపికవంటిది. ఈ ప్రేమకోసం స్వర్గం భూతల స్వర్గంగానూ, దేవతలు మానవులుగానూ రూపొందాలనే ఆకాంక్ష కనబడుతుంది.[1] సంస్కృత సంప్రదాయకవి కాళిదాసు మానవప్రేమకి ప్రాముఖ్యమిచ్చాడు. మేఘసందేశ కావ్యం, శాకుంతల నాటకం ప్రేమ తత్త్వానికి ఎత్తిన పతాకలు. మానవుడు మరణించిన తరువాత పొందే ఫలితానికంటె మానవుడు ఈ లోకంలో పొందే ఫలితాలే మిన్న. మానవునికి మాత్రమే కాదు. మానవ విలువలకీ, ఆత్మాభివ్యక్తికి కూడా మానవుడే ప్రమాణం అనే భావమే క్రమంగా మానవతావాదానికి మరో మలుపుగా ప్రవర్తిల్లింది. అన్ని సత్యాలకి మానవుడే సామాన్యాంశంగా, అంగీకారయోగ్యమయిన వాటికన్నింటికి మానవుడే కేంద్రంగా భాసిస్తున్నాడు. ఈ వ్యాఖ్యానాలన్నీ టాగూర్ నవ్యతత్త్వ శాస్త్రానికి ఆలంబనాలయ్యాయి. మానవతే వీరి ఆదర్శం. మానవత్వంలో దైవత్వం, దైవత్వంలో మానవత్వం కాంక్షించి లక్షించడం మానవతావాదంలో ఉంది. మానవునికి దేవునికి మధ్య అంతర్గత ప్రేమబంధం నిత్యమై ఉంటుంది. దైవత్వ సిద్ధిని పొందాలనుకున్నవారు మానవుని మూలంగానే దానిని పొందగలుగుతారు. మానవుడు ఆధ్యాత్మికంగా ఎదగదలచినపుడు ముందుగా మానవతాంశాన్ని గుర్తించాలి. దేవుని అనుగ్రహం వలన కొంతమంది యోగులకి ఆధ్యాత్మికత సహజగుణంగా అబ్బుతుంది. కాని సర్వసాధారణంగా సామాన్య మానవులలో మానవతా తాత్త్వికానుభూతికి లోనైన వారే ఆధ్యాత్మిక సిద్ధిని పొందగలుగుతారు. వీరిలోని మానవతాదృక్పథం ఆధ్యాత్మికోన్నతాదర్శాల్ని చేరుకోడానికి మార్గదర్శిగా ఉంటుంది. మానవుడు దివ్యమానవుడుగా రూపొందడానికి పూర్వం మానవుడు మానవునిగా అతిశయించాలి.

బౌద్ధమతంలోనూ, గాంధేయ వాదంలోనూ మానవ ప్రేమే సేవారూపంలో ప్రసిద్ధాంశమై భాసిల్లుతుంది. మానవజాతికి చేసే నిరంతర నిస్వార్థ సేవ వలన మానవుడు జీవన్ముక్తుడవుతాడు. మానవుడు మానవసేవ వలన ఈ ప్రపంచంలోనే ముక్తిని సాధించవచ్చు. ఈ విధమయిన మానవునికి పునర్జన్మంటూ లేక దేహముక్తుడవుతాడు. మానవతావాద సిద్ధాంతాలు మానవసేవకి, మానవప్రేమకి సమప్రాధాన్యాన్ని ఇస్తాయి. రెండూ సమతాదర్శాలే. ఈ కారణంగా మానవతావాదంలో మానవ ప్రేమే మానవాదర్శంగా నిలిచింది.

1. 'For the sake of this love, heaven longs to become earth and Gods to become'. -
Tagore, The Religion of Man : Page No. 69

సాహిత్యంలో కవులు, రచయితలు ఈ ధోరణికి ప్రాముఖ్యమిచ్చారు. వ్యక్తిగత ప్రేమ సాహిత్య క్షేత్రంలో కీలకపాత్ర వహిస్తుంది. వ్యక్తి ప్రేమ దివ్య ప్రేమగా రూపొందటం సహజం. వ్యక్తిగత ప్రేమని పరహిత మానవతావాదమని (Altruistic Humanism) ఆధ్యాత్మిక దివ్యప్రేమని ఆధ్యాత్మిక మానవతావాదమని (Spiritualistic Humanism) చెప్పవచ్చు. ఒక వ్యక్తికి మరొక వ్యక్తి పట్ల ఉండే స్వచ్ఛంద ప్రేమే వ్యక్తిగత ప్రేమ. మానవునికి దేవునికి మధ్యనుండే ఆధ్యాత్మిక ప్రేమే దివ్యప్రేమ. మానవుడు మానవునిపట్ల ప్రదర్శించే ప్రేమే యదార్థమయినది. దీనికి అంతిమ ఆదర్శాలంటూ ఏవీ లేవు. కాలగమనంతోబాటూ ఆధునిక సాహిత్యంలోని మార్పులకు, పరిస్థితులకూ లోబడి మానవతావాదం భిన్న అభివ్యక్తులకు లోనయ్యింది.

6. ఇతర విలువలకంటే మానవ విలువలే మిన్న :

విలువల సమస్య కేవలం తత్త్వశాస్త్రంలోనేకాదు, సాహిత్యంలో కూడా ముఖ్యమయిన అంశంగా భావించవచ్చు. విలువల్ని గురించి చర్చించే విషయాంశాన్ని మూల్యశాస్త్రమని (Axiology) పేర్కొనవచ్చు. విలువల్ని బహిర్ముఖ విలువలని, అంతర్గత విలువలని వర్గీకరించవచ్చు. భౌతిక విలువలు, మానసిక విలువలు ఇవన్నీ సాహిత్య పరంగా మనం చర్చించే విలువలు. కవిత్వంలో విలువల్ని ఈవిధంగా వర్గీకరింపవచ్చు. బౌద్ధిక విలువలు, నైతిక విలువలు, సౌందర్య విలువలు. బౌద్ధిక విలువల్ని సత్యమని, నైతిక విలువల్ని శ్రేయమని, సౌందర్య విలువల్ని సుందరమని పేర్కొనవచ్చు. కవిత్వంలో సౌందర్య విలువలు ఇతర విలువల్ని అధిగమించాయని చెప్పవచ్చు. బహిర్ముఖ విలువలు, అంతర్గత విలువలన్న వర్గీకరణమేకాక విలువల్ని మరొక వర్గంగా కూడా విభజించవచ్చు. వస్త్వాశ్రయ, ఆత్మాశ్రయ విలువలని సాపేక్ష, నిరపేక్ష విలువలని పేర్కొనవచ్చు. కవిత్వం విలువల చైతన్యాన్ని గుర్తిస్తుంది. ఈ కారణం వల్ల మానవజాతిని తీర్చిదిద్దే ప్రయత్నంలో కవిత్వమొక ఉన్నత పాత్రను ధరిస్తుంది. విలువలకు నిర్వచనం చెప్పడం కష్టసాధ్యం. తాత్త్విక దృక్పథంగల సాహిత్యంలో 'విలువ' 'శ్రేయం' 'శ్రేష్టం'. 'పరిపూర్ణం' అనే పదాలు విలువ అనే పదానికి సమానార్థకాలుగా ప్రయోగింపబడ్డాయి. లాటిన్ భాషలో Valeo పదానికి శక్తి అని ఫ్రెంచ్‌లో Valeur పదానికి శ్రేష్టమని, ఇటాలియన్ భాషలో Valore పదానికి విలువ, వెల అనే అర్థాలను అందించారు. ఈవిధంగానే భారతీయ దర్శనంలో విలువల చైతన్యానికి ఇష్టసాధన అనే భావం స్ఫురిస్తుంది. మానవ విలువల్ని అనగా మానవునికి గౌరవాన్ని పెంపొందింపజేసే విలువలని భావం.[1] మానవుని సుగుణం, మానవ సంక్షేమం, మానవ ప్రేమ, మానవాభివృద్ధి మొదలయిన గుణాలు మానవతావాదంలోని ముఖ్యంశాలు. అన్ని విలువలకంటే మానవ విలువలే ఉత్కృష్టమయినవి. దీనికి ప్రధానంగా రెండు ముఖ్య కారణాలున్నాయి. ఈ ప్రపంచంలోని అన్ని విలువలు మానవ విలువలకు ఉపకరిస్తాయనేది మొదటి కారణం. అన్ని విలువలలోనూ నిరపేక్ష విలువలకు తరువాతిదయిన దైవమానవ విలువలు అధిక ప్రాముఖ్యాన్ని వహిస్తాయి. భారతీయ దర్శనంలో పురుషార్థాల్ని తెలుసుకోవడమే ఉత్తమ ధర్మంగా, ఉన్నత విలువగా పేర్కొన్నారు. మానవాత్మ సాక్షాత్కారమే సర్వాత్మభావంగా శ్రీ సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్ పేర్కొన్నాడు. ఆధునిక రచయితలు మానవ విలువలే ఉత్కృష్టములని వివరించేందుకు అనేక కారణాల్ని పేర్కొన్నారు. మానవుని సంవేదనలు మానవ పరిపూర్ణతకు దారి తీస్తాయనేది మొదటి

1. ఆధునిక కాలంలో విలువల ప్రాముఖ్యాన్ని పునర్వ్యవస్థీకరించి నేటి రచయితలు తమ రచనల్లో విలువల ప్రాముఖ్యాన్ని వివరించారు. ఈ మధ్యనే భారతప్రభుత్వం (యు.జి.సి.) విలువల ఆధారంగా విద్యావిధానాన్ని ప్రవేశపెట్టాలని ఒక కమిటీని ఏర్పాటు చేసారు.

కారణం. మానవసేవే మాధవసేవ అనేది రెండవ కారణం. సంప్రదాయ సాహిత్యంలో వసుధైక కుటుంబ భావం మనకు సుపరిచితమయినదే. వేదకాలంలోని ఆర్యులు ఈ భావాన్ని విశ్వసించారు. ఈ భావమే అన్ని జీవరాసుల్లోనూ ఉందన్న విశ్వాసం రాధాకృష్ణన్‌లో కనిపిస్తుంది. ఈ కారణం వలననే మానవాత్మమతమే వీరి అభిమతంగా పరిగణిస్తున్నాం. ఆధునిక కాలంలో మానవ విలువలు ఇతర విలువల నుండి వేరు చేయబడ్డాయి. మత విలువల నుండి కూడా వేరు చేసారు. మానవ సంవేదనలకన్న మానవ విలువలు ఉన్నతమయినవి కావని భావించారు. కాని శ్రీ అరవిందులు తమ సమగ్ర తత్త్వశాస్త్రంలో మానవ విలువలు మానవ పరిపూర్ణతగా వ్యాప్తి చెందాయని విశ్వసించారు. నేడు మానవ విలువలు నిరపేక్ష విలువలకన్న సామాజిక విలువలకే సన్నిహితంగా ఉన్నాయి. ఈ కారణం వల్లనే ఆధునిక కాలంలో మానవతావాదం వ్యావహారిక వాదానికి సన్నిహితంగా కనిపిస్తుంది. వైజ్ఞానిక సాంకేతిక శాస్త్ర విజ్ఞాన పరిజ్ఞానం అభివృద్ధి చెందే కొద్దీ మానవ విలువలపై గౌరవం సన్నగిల్లుతుంది. యాంత్రిక సాంకేతిక వ్యాపారాలు నానాటికి వృద్ధిచెందుతున్నాయి. ఈ కారణం మూలంగానే ఆధునిక మానవునిలో మానవతా లక్షణాలు అడుగంటుతున్నాయి.

మానవుని మానవీకరణకు సమకాలీన సాహిత్యం తోడ్పడాలి. ప్రాచీన కాలంలో సాంప్రదాయిక సాహిత్యం శ్రవణ, మనన, నిధి ధ్యాసనమనే మూడు భూమికలకు కట్టుబడి ఉంది. ఆధునిక కాలంలో కవిత్వం మానవాభివృద్ధి, మానవ పరిపూర్ణత, మానవ ఆశయ సిద్ధి అనే మూడు భూమికలను ప్రధానంగా ఆశ్రయించిందని చెప్పవచ్చు. మానవ విలువలు ప్రధాన విలువలుగా దర్శింపబడ్డాయి. మానవ విలువలు కాక మరే ఇతర విలువలన్ని గుణములని ఆధునిక మానవతావాదులు అభిప్రాయపడ్డారు. మానవుడే అన్నింటికీ గీటురాయని, మానవుడే అన్ని ప్రమాణాలకు మూలమని, మానవుడు దినదినాభివృద్ధి చెందాలనే విషయాలు మానవతత్త్వ శాస్త్రంలోని కొన్ని ప్రముఖ అంశాలు. మానవతావాద సిద్ధాంతాలు దేన్ని ఉద్దేశిస్తున్నాయో వాటిని మన ఆధునిక మానవులు ఆచరణలో ప్రవేశపెట్టలేకపోతున్నారు. ఇది నేటి ఆధునిక మానవునికి పట్టిన దుర్గతిని తెలియజేస్తుంది. ఈ పరిస్థితిని విలువల అరాచకత్వమని చెప్పవచ్చు. ప్రతి మానవుడు ఆర్థిక, సామాజిక, మానసిక, బౌద్ధిక విలువలలో ఏదో ఒక విలువకి ప్రాముఖ్యమివ్వాలని యత్నిస్తున్నాడు. దీని వలన మానవుని ఉపగమనంలో సమతకు స్థానం లేకుండా పోయింది. కొందరు ఆధునిక కవులు, రచయితలు రాజకీయ ఆదర్శాలను మార్గదర్శకాలుగా భావించడం వల్ల కొన్ని ప్రత్యేక విలువలకే ప్రాముఖ్యమిచ్చారు. దీని మూలంగా సంపన్నతతో తులతూగవలసిన ఆధునిక కవిత్వం విలువల్ని ముఖ్యంగా మానవ విలువల్ని చిన్న చూపు చూస్తుందని చెప్పవచ్చు.

7. వసుధైక కుటుంబ నిర్మాణమే మానవ వాంఛితం.

మానవ దృక్పథంలో వసుధైక కుటుంబ భావాన్ని పెంపొందింపవచ్చునని గాంధీజీ అభిప్రాయం. అన్ని జీవులలో నిక్షిప్తమయిఉన్న సంశ్లేషక శక్తిని ప్రేమ అని పేర్కొన్నారు. మానవ జాతిలోని ఈ ప్రేమ భావమే వసుధైక కుటుంబ భావాన్ని జనింప జేస్తుంది. మానవ సమాజోద్ధరణకి నడుంకట్టిన మానవతావాది అయిన గాంధీ ప్రేమ భావాన్ని జీవిత ధర్మంగా భావించాడు. ప్రేమ శక్తి, ఆత్మ శక్తి అనే ఈ రెండు గుణాలు వీరి అభిప్రాయంలో సమభావాలే. అవివేక శక్తికి, ప్రేమ శక్తికి ఉన్న తారతమ్యాన్ని తరచిచూసారు. అవివేక శక్తి అసూయా దౌర్జన్యాలకి దారితీస్తుంది. ప్రేమ శక్తి అహింసా భావానికి, వసుధైక కుటుంబ నిర్మాణానికి

పునాదిగా నిలుస్తుంది. వసుధైక కుటుంబమనగా మానవజాతిపైనున్న విశ్వాసం. మానవతావాదం సహన సహకారాలని ఉద్బోధిస్తుంది. ఏ కాలంలోనైనా, ఏ దేశంలోనైనా మానవుడు మానవుడే. కులమత వర్గాల వలన మానవ జాతిని, ధర్మాన్ని వర్గీకరింపలేము. మానవజాతి ప్రాదుర్భావం, గమ్యం, ఉద్దేశాలు ప్రతిచోటా ఒకేవిధంగా ఉంటాయి. మానవునిలోని చైతన్య భావ సంకల్పం అతడు ఏ దేశంలో ఉన్నా ఒకే విధంగా ఉంటుంది. ఆకాంక్ష, కృషి ఈ రెండూ మానవుని తీర్చిదిద్దే సాధకాలు. మానవజాతి సమైక్యతని, మానవజాతి అంతా ఒకటేనన్న భావాదర్శాన్ని స్ఫురింపజేసేదే వసుధైక కుటుంబ భావం. మానవజాతిపట్ల ప్రేమభావాన్ని జీవిత ధర్మంగా భావించారు. మానవ ప్రేమలేనినాడు ఈ భూమిపై మానవునికి మనుగడలేదని ప్రేమ భావం వలన మానవునిలో ఈ సంశ్లేషక శక్తి మానవులందరిని సన్నిహితుల్ని చేసి, సమైక్యతని చేకూరుస్తుందని గాంధీ వివరించారు. మానవజాతి సమైక్యతా భావం మానవుని ఉపచేతన (Sub-conscious) స్థితిలో నిగూఢమయి ఉంటుంది. ఈ సమైక్యతా భావాన్ని ఆదరించడమే మనందరి కర్తవ్యం. అప్పుడే మనమీ భూమిపై స్వర్గ సామ్రాజ్యాన్ని స్థాపించవచ్చు. ఈ సందర్భంలో మనం టాల్‌స్టాయ్ మానవతా వాదాన్ని గాంధీజీ మానవతా వాదంతో సరిపోల్చి చూడవచ్చు. మానవ సేవ మూలంగా మానవుడు ఈ ప్రపంచంలోనే సంపూర్ణసిద్ధిని పొందుతాడని గాంధీ టాల్‌స్టాయ్‌ల దృఢవిశ్వాసం. ప్రేమ, అహింసాభావాలకు సామ్యగుణాలున్నాయని గాంధీజీ అభిప్రాయం. అవివేక శక్తికి విరుద్ధమయిన మానవ ప్రేమకే వీరు అత్యధిక ప్రాముఖ్యమిచ్చారు.

అవివేక శక్తికి వ్యతిరేకంగా ఆత్మశక్తిని ప్రయోగించాలని, ఆత్మశక్తి అనేది ప్రేమ శక్తికి మరోపేరని వీరి అభిప్రాయం. మహాత్మాగాంధీ సాపేక్షకరమయిన మానవతావాదాన్ని ప్రబోధించారు. యదార్థమయిన ప్రార్థనలు అంతరంగిక వాక్కునకు లోబడి ఉంటాయి. మానవుని జీవిత విధానం ఉన్నతంగా రూపొందాలంటే మానవుడు మానవుడిలా ప్రవర్తించాలి. మానవతే సంపూర్ణసిద్ధికి మార్గమని విశ్వసించారు. దేవుని సిద్ధిని పొందదలచిన వారు ఆ సిద్ధిని మానవసేవ మూలంగానే పొందగలుగుతాడు. ఇదే బుద్ధుని జీవన్ముక్తి ఆదర్శం. గాంధీ మానవతావాదం ప్రేమ, అహింసల్ని ఆలంబనగా చేసుకొని ఉంది. జెరిమి బెంతమ్ కూడా జనులందరి శ్రేయస్సుని ఆశించాడు. గాంధీజీ అందరి శ్రేయస్సుతోబాటు స్వచ్ఛత, వ్యక్తిగత సంపూర్ణతలు కూడా అవసరమని ఉద్ఘాటించాడు. ఇతరులకు సేవ చేయటంవలన మానవుడు తనను తాను తెలుసుకో గలుగుతాడు, ఇదే వ్యక్తిగత సంపూర్ణతాదర్శానికి మార్గంగా భావించాడు. గాంధీ మానవతావాదం స్వయం సంపూర్ణతని, సామాజిక సిద్ధిని ఆధారంగా చేసుకొని ఉంది. మానవులలోని ప్రేమతత్త్వం దేవుని అస్తిత్వాన్ని అన్వేషిస్తుందని భావించాడు. సహకారం, అన్యోన్యతలు మానవుని కనీస ధర్మం. 'అందరి శ్రేయస్సు' అనే భావం కొందరి శ్రేయస్సు కన్నా, అనేకమంది శ్రేయస్సు కన్నా ఉత్కృష్టమైనిదని గాంధీ అభిప్రాయం. అందరి శ్రేయస్సు అనే భావంలో యధార్థముక్తి ఉందని వీరి సర్వోదయ ఆదర్శం ప్రబోధిస్తుంది. అంతేకాకుండా వీరి అంత్యోదయ ఆదర్శం బీద బిక్కి, అడుగు బడుగు వర్గాలవారి శ్రేయస్సుని ఆశిస్తుంది. వీరి మానవతా వాదం సర్వోదయ, అంత్యోదయ ఆదర్శాల్ని విలోకిస్తుంది. గాంధీ మానవతావాదం విశ్వజనీన సహకారంతో బాటు పరస్పర సహనాన్ని కూడా ప్రోత్సహిస్తుంది. ఈ సందర్భంలో గాంధీజీ అనంత సముద్రునిలా హృదయ వైశాల్యాన్ని పెంచాలని ప్రవచించాడు. కనుక ఇతరులకు మనం న్యాయనిర్ణేతలము కాకూడదు. ఎందుకంటే మన న్యాయాన్యాయాల్ని నిర్ణయించే పరమ న్యాయ నిర్ణేత మరొకడున్నాడన్న సంగతి విస్మరించకూడదు. గౌతమ బుద్ధుడు, మహాత్మాగాంధీ క్రోధాన్ని క్రోధ నిరోధక శక్తితో జయించాలని ప్రవచించారు. క్రోధ నిరోధక శక్తి అనగా ప్రేమతత్త్వమని వీరి భావం.

వ్యక్తిగత స్థాయిలోని సత్యం జాతీయ స్థాయిలోని సత్యంగా భాసిస్తుంది. అన్ని దేశాల ప్రగతికి ఈ సత్యమే మహాప్రస్థానం. గాంధీ మానవతావాదం సార్వత్రికమైనది. మానవజాతి కంతటికీ సంబంధించిన తత్త్వమిది. వ్యక్తిగత పరిపూర్ణత మానవజాతిలోని ప్రేమతత్త్వంతో సమీకృతమై ఉంది. గాంధీగారి ఈ మానవతావాదాన్ని విశ్వజనీన మానవతావాదంగా పేర్కొనవచ్చు.

8. సాంప్రదాయికమైన సిద్ధాంతాలకు, అతి ప్రాకృతిక దృగ్విషయాలకు విరుద్ధమయినది.

స్వామి వివేకానందులు తమకాలంనాటి సనాతన మత సిద్ధాంతాలను వ్యతిరేకించాడు. జనసమ్మత మయిన మంలోని అతి ప్రాకృతిక దృగ్విషయాలను బాహాటంగా విమర్శించారు. ఇతని అభిప్రాయంలో మానవతావాదమన్నది ప్రకృతి సిద్ధమయన నదీజలం వంటిది. స్వచ్ఛంద నదీజలంలో మార్మిక మతాంశాలనే రంగులు రంగరించి పోయరాదని వీరి భావం. మానవునిలో మానవుని దర్శించడమే వీరి తత్త్వదర్శనం. వివేకానందుడు ఆచరణ యుక్త మానవతావాదంలో ప్రగాఢ విశ్వాసమున్నవాడు. ఏ తత్త్వమయితే మానవుడి భుక్తికి కూడా సన్మార్గాన్ని చూపుతుందో అదే మానవుని యధార్థజీవితతత్త్వం. తత్త్వశాస్త్రం అమూర్తభావం కాదు. వివక్షతకి, క్రియాశూన్యతకి వ్యతిరేక భావాలున్నవాడు శ్రీ వివేకానందుడు. నూతన మతంలో మానవుడిని ఒక నిస్సహాయ జీవిగా కేవలం దేవుని అనుగ్రహంపై ఆధారపడిన వ్యక్తిగా చిత్రించారు. గతిశీల మత సిద్ధాంతంలో వివేకానందులు మానవుడు దైవభావానికి పీఠమని భావించాడు. వీరి మానవతావాదం మానవుడిలో ఒక దృఢ విశ్వాసాన్ని కల్పిస్తుంది. ఈ మానవతావాదం సామాజిక, వ్యక్తిగత శ్రేయస్సులకు, మానవ స్వేచ్ఛకు మూలాధారంగా ప్రోత్సహింపబడింది. సనాతన మత సంప్రదాయం మానవుడిని అసమర్థుని చేసి కీడు తలపెట్టిందని వీరి అభిప్రాయం.* వివేకానందుని గతిశీల మానవతావాదం (Dynamic Humanism) మానవుడిలోని ఆత్మని మేల్కొల్పి అతనికి భవిష్యత్తుపై దృఢ విశ్వాసాన్ని అంకురింపజేసింది. వివేకానందుని మానవతావాదం ప్రజ్ఞ ఆవేశాల, ప్రేమ దయాగుణాల మిశ్రమం. ఈ మానవతావాద సిద్ధాంతంలో విజ్ఞాన మత శాస్త్రాలకు, కవిత్వం తత్త్వశాస్త్రాలకు సన్నిహిత సంబంధమున్నవి. దీనిని భవిష్య మానవతావాదం అని కూడ వ్యవహరించారు. వివేకానందుల మానవతావాదం అన్ని కాలాలకీ అందరికీ సంబంధించిన తత్త్వం. వీరి తత్త్వం శోషణ విహీన సమాజంపై ఆధారపడి ఉంది. సమానత వీరి మానవతావాదంలోని ఉద్దిష్టఫలం. వీరి మానవతావాద ధోరణిని అనుశీలించినట్లయితే అది జీవకారుణ్యవాదంగా పర్యవసించిందన్న సత్యాన్ని మనం గమనింపవచ్చు.

అతి ప్రాకృతిక శక్తులలోనూ, వివేచనా రహిత మార్మిక సత్యాలలోనూ విశ్వాసంలేని మానవతావాదమే యదార్థమయిన మానవతావాదం. ఈ జీవితంలో కష్టాలనన్నింటిని తొలగించే మతమే వాస్తవమయిన మతం.

---

* వివేకానందులు తమ ఉపన్యాసాలలో అనేక సార్లు సాంప్రదాయిక మతాన్ని విమర్శించారు. ఇది మానవ ప్రగతి నిరోధకమని భావించారు. మతం, మానవప్రగతిని సూచించేదిగా ఉండాలని ఆశించారు. అందుకే నూతన హిందూ మతం ఉద్బుద్ధం కావాలని ఆరాటపడ్డారు. కొన్ని శాస్త్రీయ విలువల్ని, సంప్రదాయ విలువల్ని సమాదరించారు. మతం పేరుతో జరిగే మూఢాచారాలను తీవ్రంగా ఖండించారు.

'Vivekananda warned India, that a religion rooted in custom and convention becomes a "Shop-keeping religion" in which God becomes a means rather than the end' Narvane, Modern Indian Thought. Asiam Publishing House 1964 - Page 101

వీరి మతంలో మానవతకి, ఆధ్యాత్మికతకి వ్యత్యాసం లేదు. మానవుడు ఆధ్యాత్మిక సిద్ధిని పొందదలచినపుడు మానవత మూలంగానే దానిని సాధించగలుగుతాడు. వీరి మానవతావాదం జన సంబంధమై, జనసమ్మత మైన అనేక ఆచార వ్యవహారాలకు విరుద్ధమయినది. భిన్న మతాలలోని మౌలిక సమైక్యతే వీరి మానవతా వాదంలోని ముఖ్య సిద్ధాంతం. మానవమతమే యధార్థమయిన మతం. సామాజిక సంబంధంలేని మతం యధార్థమయినది కాదు. మానవతా దృక్పథంతో అందరి శ్రేయస్సుని ఆశించే మతమే వాస్తవమయినది. సామాజిక ఆశయ సిద్ధికి మానవతావాదం ఎంత కృషి చేస్తుందో వ్యక్తిగత ఆశయ సిద్ధికి, పరిపూర్ణతకి కూడా అంత తోడ్పడుతుంది. మానవజాతికి సంబంధించిన వాస్తవాన్ని తెలుసుకోవాలంటే ఈ మత సంప్రదాయాలు అడ్డుగోడలుగా నిలుస్తున్నాయి. సూర్యుని సహజ కిరణాల్ని మబ్బులు ఏవిధంగా అడ్డగిస్తాయో ఆవిధంగానే ఈ మత సంప్రదాయాలు మానవుడిలోని సహజ మానవతని మానవాకాంక్షని అడ్డగిస్తున్నాయి. ఈ కారణం వలననే మానవతావాదం అనువర్తిత భావాలయిన సామాజిక భావం. ఉపయోగితావాద భావాల నుండి వివక్షించబడింది. మానవునిలో సహజ అంతర్నిహిత శక్తిని ఉద్బుద్ధం చేసేదే మానవతావాదం. సామాజిక శ్రేయస్సుని పెంపొందింపజేసే మానవతావాదమే ఆదర్శ మానవతావాదం. సనాతన సంప్రదాయ భావాల నుండి సామాన్య మత భావాల నుండి మానవతావాదం సర్వస్వతంత్రమయినదనే సిద్ధాంతం మానవతావాద సిద్ధాంతాలలో అతి ముఖ్యమయిన అంశం. మతం ఉత్తేజాన్ని దివ్యావేశాన్ని కలిగించవచ్చు గాని మానవతావాదం మానవునిలో అనంత మానవతాభావాన్ని ఉత్తేజ పరుస్తుంది. మానవుడు లక్ష్య సిద్ధిని పొందటమే మానవతావాద పరమ లక్ష్యం. పాశ్చాత్య మానవతావాదం దాని సిద్ధాంతాలు, మతాన్ని, మానవతావాదాన్ని భిన్నాంశాలుగా పరిగణిస్తాయి. మానవతావాదం మతాంశంతో కలిసినపుడు తనకున్న శక్తిసామర్థ్యాల్ని పోగొట్టుకుంటుంది. మతం నుండి వేరయిన మానవతావాదం, స్వతంత్రంగా అనేక ఫలితాల్ని సాధిస్తుంది. ఈ కారణంగానే మానవతావాదం పాశ్చాత్య యూరప్‌లో పునరుజ్జీవనకాలంలో అంతగా అభ్యుదయ ప్రగతిని అందుకుంది.

తోటి మానవునిపై తనకుండే విశ్వాసం మూలంగానే మానవుడు తనను తానుగా తెలుసుకోగలుగుతాడు. ప్రతి మానవునిలోనూ అంతర్నిహితంగా కొన్ని శక్తులుంటాయి. మానవుడు అనంత శక్తి స్వరూపుడు. మానవుడు ఏనాడయితే నిగూఢమైన ఈ అనంత శక్తుల్ని గుర్తిస్తాడో ఆనాడే అతని కష్టాలనన్నింటినీ తొలగించుకొనే శక్తి మంతుడవుతాడు. మానవత్వమే మానవతావాద సిద్ధాంత లక్షణం. ఈ విధమయిన మానవతావాదం భారతదేశంలో బుద్ధుని బోధిసత్త్వ ఆదర్శాల మూలంగా ప్రబోధింపబడింది. బుద్ధుడు అతి భౌతిక సత్యాలకి సంబంధించిన వాటిని గురించి ప్రశ్నించవద్దని తమ అనుచరుల్ని ఆదేశించాడు. బుద్ధుని మానవతావాదం, వివేకానందుని మానవతావాదం ఈ ప్రాపంచిక సమస్యలకు, సంఘటనలకు ప్రాధాన్యమిచ్చాయి.

9. మానవతావాదం పరిణామ సూత్రంగా అన్ని అవరోధాల్ని అధిగమిస్తుంది.

మానవతావాద సిద్ధాంతాలలో అతి ముఖ్యమయిన సిద్ధాంతం పరిణామాత్మక ఆదర్శం వలన మానవజాతిలో, దేశాలలో మానవతావాద దృక్పథంలో ప్రతిబంధకాలుండవు. మానవతా వాదంలోని ప్రేమభావం మానవజాతిని, మానవ పాక్షికాభిప్రాయాల్ని అధిగమించింది. ఈ కారణం వలన మానవతావాదాన్ని

పరిణామాత్మక మానవతా వాదమని (Evolutionary Humanism) లేక అతీత మావనతావాదమని (Trans-Humanism) పేర్కొన్నారు. మానవుని జీవిత పరమార్ధ సిద్ధి మానవుడి భవిష్య పరిణామాన్ని బట్టి ఆధారపడియుంటుంది. ఈ సృష్టిలోని జీవరాసులన్నింటి కంటే మానవుడు సర్వోన్నతుడై ఉన్నాడు. మానవుడు పరిణామాత్మక సాధనని ఎంతవరకుపయోగించుకోవాలో అంతవరకు దానిని ప్రయోగించుకున్నాడు. ఉదాహరణంగా ప్రాకృతిక వరణం (Natural Selection) అనుకూలీనీయత, (Adoptation) జీవన సంగ్రామం ఇవన్నీ మానవుని లక్ష్యసిద్ధిని పరిపూర్తిగావించాయి. జీవ పరిణామం ఆధునిక మానవుడికి పరమార్థ సాధనలో స్పష్టతని చేకూర్చి అతనికి మరింత వన్నె తెచ్చింది. మానసిక పరిణామం సామాజిక పరిణామం, సాంస్కృతిక పరిణామం - ఇవన్నీ జీవ పరిణామం కంటే అతి ముఖ్యమయినవిగా భావింపబడుతున్నాయి. ప్రతి మానవుడు తనలోని చైతన్యవంతమయన ఉద్దేశాలతో పర్యవేక్షింపబడుట వలన అతడు స్వభావసిద్ధమయిన ఆదర్శాల వైపు ఆకర్షింపబడుతాడు. కొంతకాలం వరకు ఈ విశ్వ ప్రపంచంలో మానవునికి ప్రత్యేక స్థానమంటూ లేకుండా పోయింది. ఈ సృష్టిరాశిలో అతడూ ఒక అంశంగా భావింపబడ్డాడు. కాని ఈ జీవపరిణామం వలన మానవుడు ప్రత్యేకతని సంతరించుకున్నాడు. తన బుద్ధి కౌశలం వల్ల ఈ సృష్టిలోని జీవరాసులకంటే తానే ఘనుడన్న భావాన్ని కలుగుజేసుకున్నాడు. జీవాజీవులలో తానూ ఒకడన్న భావాన్ని భేదించుకొని తానొక ప్రత్యేక లక్ష్యమున్న విశిష్ట వ్యక్తినని నిరూపించుకున్నాడు. అతడు అంతరాలోచనా సముదాయానికి చెందిన వాడు. ఈ భావాలన్నీ పరిణామాత్మక మానవతావాదంలో నిక్షిప్తమై ఉన్నాయి. పరిణామాత్మక లేక అతీత మానవతావాదంలో మానవ పరిణామం ఒకే రీతిలో కాక అనేక రీతులలో కొనసాగుతుందని భావిస్తున్నారు. మానవ పరిణామం రెండు విధాలుగా ఏర్పడుతుంది. మొదటిది మానసిక - సామాజిక పరిణామస్థాయి. రెండవది సామాజిక, సాంస్కృతిక పరిణామస్థాయి. మానవుడు స్వయం నియమాధీన సాధన వంటివాడు. అతడు క్రమ వికాస జీవి. అధిక విస్తృతికి, నిశ్చిత విస్తృతికి మానవుడే మూలకారణం. మానవతావాదం ఉన్న సూత్రాలలో మానవుడు అభ్యుదయ పథంవైపు నడిపింపబడుతాడు. కష్టాలకి ఎదురొడ్డి పోరాడుటే మానవ జీవితం. మానవాభివృద్ధి కోసం నడిపే పోరాటమే మానవ జీవిత లక్ష్యం. వీటన్నిటిని మించిన మరొక సత్యం మానవునిలోని అంతర్నిహితమయిన భావ్యతాశక్తి. ఈ శక్తిని గుర్తించుటే మానవ చరిత్ర పరమార్థం. హేతుబద్ధమయిన ఆలోచనలు, భాషా సాహిత్యోపదేశాలు అంత ముఖ్యమయినవికావు. మానవునిలోని అంతర ఇచ్ఛ, అంతర స్వభావమన్నవి ప్రధానమయినవి. ఈ ప్రస్తుత ప్రపంచంలోని మానవుని పాత్ర కంటె అతని భవిష్య లక్ష్యాలకే అతీత మానవతావాదం అధిక ప్రాధాన్యాన్నిస్తుంది. మానవుల అభివృద్ధి, భవిష్యత్తులు అనంత పరిణామం కలవి. అనుభవజ్ఞానం మూలమయిన జ్ఞానం అతీత మానవతావాదంలోని ఒక ముఖ్యాంశం. ఈ అనుభవ జ్ఞానం పరిణామ ప్రక్రియలో ప్రధాన పాత్ర వహిస్తుంది. మానవుడు చైతన్యశీలి. చైతన్యంతో కూడిన మానవతావాదంలో మానవ చైతన్యం రెండు విధాలుగా వ్యాప్తిలో ఉంది. ఒకటి ఆధ్యాత్మిక పరమైన ప్రగతిని సూచిస్తుంది. మరొకటి ప్రాపంచిక ప్రగతిని నిర్దేశిస్తుంది. పరిణామాత్మక మానవతావాదం మానవజాతి సమగ్ర సమైక్యభావాన్ని ఆశిస్తుంది. సామాన్య ఆదర్శాల సంగమమే దీని లక్ష్యం. ఈ మానవతా వాదం రెండంశాలకి ప్రాముఖ్యమిస్తుంది. వైయక్తిక మానవుడిని, నూతన సదవకాశాలని గుర్తిస్తుంది. ఆధునిక కాలంలో ఆధ్యాత్మిక, విజ్ఞాన శాస్త్రాల సమన్వయమే అతీత మానవతావాదం. మానవుడి సహజ స్వభావ నిర్ధారణ లేనిదే మానవునికి మానవుడే ప్రమాణం, విశ్వానికంతటికి మానవుడే గీటురాయి అనే ఈనాటి మానవతావాద సిద్ధాంతాలకు విలువ లేకుండా పోతుంది. మానవుడు సంఘ జీవి. సంస్కృతికి సాధనం.

ప్రకృతి పరిణామానికి మానవుడే ప్రమాణం. ఇవి ఆధునిక మానవతావాద సిద్ధాంతాంశాలు. పై ఆదర్శాలతో మేళవించిన మానవతావాదం మానవ తత్త్వ శాస్త్రంగా పరిపూర్ణతని సాధించింది. సామాన్య జీవిత పరిధుల్ని మించిన మానవప్రేమని అతీత మానవతావాదమని పేర్కొనవచ్చు. తాత్త్విక మానవశాస్త్రంపై (Philosophical Anthropology) పరిణామాత్మక జీవశాస్త్రం నెరపిన ప్రభావ ఫలితమే ఈ మానవతావాద ధోరణి. ఈ మానవతావాదంలో మానవుని లక్ష్యసిద్ధికి తుదియన్నది లేదు. అన్నింటికంటె మానవుడికే ప్రాముఖ్యమిచ్చుట ఈ సిద్ధాంత ప్రథమ లక్షణం. పరిమిత పరిణామ లక్ష్యం ఈ మానవతావాద సిద్ధాంతపు ద్వితీయ లక్షణం. అంతర సన్నిహితత్త్వం, పరస్పర ప్రేమ తత్త్వాలు కులమతాల కట్టుబాట్లు లేనపుడే సాధ్యమనేది మానవతావాదం చెప్పే మరో ముఖ్య విషయం. ఈ ప్రపంచంలోనే మానవుడు పరిపూర్ణ సిద్ధిని పొందుతాడనే సత్యం ఈ సిద్ధాంతంలోని మౌలిక గుణం. పరిణామ జీవశాస్త్రం అతీత మానవతావాదాన్ని ప్రభావితం చేసినందువలన కొందరు తాత్త్వికులు, శాస్త్రజ్ఞులు దీనిని శాస్త్రీయ మానవతావాదమని (Scientific Humanism) పేర్కొన్నారు.

10. మానవ పరిపూర్ణత, సమైక్యతలు మానవత్వ సిద్ధికి దోహదాలు

మానవ ఐక్యతాదర్శనమనే నూతన మానవతావాదాంశాన్ని శ్రీ అరవిందులు తీర్చిదిద్దారు. ఈ మానవతావాదాన్నే సమగ్ర మానవతావాదంగా పేర్కొన్నారు. సమాజంలో మానవుడు పరిపూర్ణుడుగా రూపొందుటే ఈ సమగ్ర మానవతావాద మౌలిక లక్షణం. శ్రీ అరవిందులు తమ తత్త్వదర్శనంలో ఐదు మానసిక పరిపూర్ణతల్ని వివరించారు. అవి శ్రద్ధ, విశ్వాసం,ఆకాంక్ష, భక్తి, శరణం. ఈ ఐదు మానసిక పరిపూర్ణతలు ఆధునిక కాలంలోని మానవతావాద ధోరణికి అత్యవసరం. సమగ్రవాదంలో (Integralism) మానవతావాదమొక అంశంగా భాసిస్తుంది. కాని మానవతావాదంలో సమగ్రవాదం నిర్దిష్టంగా ఎంతవరకుందో చెప్పలేం. ఈ రెండూ పరస్పర ఆధారాలు, ఈ రెండింటికీ మధ్య అంశాంశుల సంబంధముంది. ఈ సన్నిహిత సంబంధక మానవ సహజ మానవీకరణకు అవసరం. సమాజ పరిణామానికి ఇదొక్కటే కాదు దేవుని అనుగ్రహం కూడా ముఖ్యమే. ఈ మానవతావాద సిద్ధాంతాలు మానవజాతి సంపూర్ణతకి ముఖ్యాంశాలు. మానసీకరణ (Psychicisation) కూడా మానవతావాదంలోని ఒక అంశమే. మానవీకరణం మానవ ఐక్యతాదర్శానికి దారితీస్తుంది. మానవజాతి నంతటినీ సామూహిక సముదాయంగా ఏర్పాటు చేసినంత మాత్రాన యదార్థమైన మానవ ఐక్యతని నెలకొల్పలేము. దేశాల మధ్య ఒడంబడిక, వ్యక్తుల మధ్య ఒప్పందాలు మానవ ఐక్యతని స్థాపించలేవు. మానవ ఐక్యతని పెంపొందింప చేయాలనే సమస్యకిది పరిష్కార మార్గం కాదు. నిర్దిష్ట విషయాన్ని క్రమపద్ధతిలో నిర్వహించటం వలన, యథార్థ సత్యాలవలన ఈ సమస్య పరిష్కృతం కాదు. మానవ ఐక్యతని పెంపొందింపజేయడానికి వ్యక్తిగత సంసిద్ధత పరిణామం ముఖ్యమయినవి. వ్యక్తిగత పరిపూర్ణత ఈ మానవతావాదంలోని మరొక ముఖ్య సిద్ధాంతం. మానవ పరిపూర్ణత వ్యక్తిగత పరిపూర్ణతని నిర్దేశిస్తుంది. ఈ మానవతావాదంలో మానవత్వం, దివ్యత్వం అనే అంశాలకు సంపూర్ణంగా సమాన ప్రతిపత్తి ఉంది.*

పదార్థం, జీవం, మనస్సు - వీటి ఆదర్శ సమన్వయమే మానవుడు. మనస్సనేది ఒక స్థాయి, మనస్సు మూలంగా మానవ ఐక్యతాదర్శాన్ని సాధించలేం. మనస్సు కంటె అతీతమయినది జ్ఞేయచైతన్యం. అదే అధి

* సమగ్ర మానవతావాదం ఒక నూతన సిద్ధాంతం. ఇది వ్యక్తిగత వికాసాన్ని తద్వారా సామాజిక ప్రగతిని ఆశిస్తుంది. ఈ రెండు పరస్పరం ఆధారపడి ఉన్నాయి. మానవుడు ఏ విషయాన్ని అవగతం చేసుకోవాలనే దానికి సమాజమే ప్రధానరంగం. మానవుడు సమాజం మూలంగానే మానవతా భావాన్ని ఆధ్యాత్మిక భావాన్ని దర్శించగలడు.

మనస్సు (Supermind) అధిమానవ భావం (Superman) ప్రస్తుత మానవునికి కొత్త ఆశని, జీవితాపేక్షని కలుగజేస్తుంది. చిత్తపురుషుడు లేక మానసిక జీవి సమైక్య మానవతావాదానికి కీలకం వంటివాడు. అన్నమయ, ప్రాణమయ, మనోమయ పురుషపై చిత్తపురుషుని ప్రత్యక్ష ప్రభావముంది. ప్రస్తుత సమాజం అమానుషత్వానికి, దానవత్వానికి లోనయ్యింది. ఈ కారణం వలననే మానవుని అంతరంగిక జీవిత పరిశోధన సమగ్ర ప్రక్రియలు అతి ముఖ్యమయినవిగా భాసిస్తున్నాయి. సమగ్ర మానవతావాదంలో మానవుని అస్తిత్వానికి మూడు భూమికలున్నాయని పేర్కొనవచ్చు. సత్, అసత్‌లలో మానవీకరణ సుసాధ్యం. మానవుడు మానవ ఐక్యతాదర్శాన్ని, దేశాల ప్రపంచ సమైక్యతని ఆశించవచ్చు. సమగ్ర మానవతావాద దృక్పథంలో మానవుని ఇచ్ఛకి, జీవితాపేక్షకి అనంత శక్తి ఉంది. ప్రేమ శక్తి, ఐక్యతాదర్శా భావాలు మానవునిలో నిక్షిప్తమయి ఉన్నాయి. మానవత, మానవజాతి ఆకాంక్ష. సమగ్ర మానవతావాదంలో శ్రీ అరవిందులు చైతన్య వ్యాప్తిని ఆశించారు. ఈ మానవతావాదంలో మానవుడు ఉన్నత విజ్ఞానం వల్ల ప్రోత్సహింపబడే అవకాశాలున్నాయని, హేతువు అప్రధానమని, మానవ పరిణామానికి జీవిత విలువలే ప్రధానమయినవని పేర్కొన్నారు. ఈ మానవతావాదంలో మానవ జీవన విధానం సుఖదాయకము శ్రేష్టదాయకము. చైతన్యం సహజ ప్రక్రియని అధిగమిస్తుంది. చైతన్యవ్యాప్తి సమగ్ర మానవతా వాదానికి మూలం. ప్రకృతి సర్వోన్నతమయి ఎన్నడూ మానవునిపై అధిపత్యాన్ని వహించలేదు. మానవుడే ప్రకృతిని స్వాధీనపరచుకోవాలని ప్రయత్నిస్తున్నాడు. సమగ్ర మానవతావాద దృక్పథంలో మానవుడు మానసిక సంఘర్షణల నుండి విముక్తిని పొందగలుగుతాడు. పరిణామ సూత్రాలతో అంతరంగిక, వ్యక్తిగత మానవుడు పర్యవేక్షింపబడతాడు.

సమగ్ర మానవతావాదంలో మానవుడు మానవునిగానే అంతం కాడు. అతడు నిత్యం ఉన్నత మనిపించే ఏదో ఒక అంశానికి పరిమావధిగా గోచరిస్తాడు. ప్రకృతి సజీవ ప్రయోగశాలలో జంతువు నుండి మనిషి ఉద్భవించినట్లు మానవుని నుండి అధిమానవుడు ఉద్భవిస్తాడు. సమగ్ర తత్త్వ శాస్త్రంలో సమగ్ర మానవతా వాదం ఒక నూతన స్థానాన్ని ఆక్రమించుకుంది. మానవుడు కేవలం మానసిక జీవి మాత్రమే కాడు. మానవుడు ఆధ్యాత్మిక సత్యవాది, ఆధ్యాత్మిక జీవి, అధిమానసిక జ్ఞానాన్వేషి. ఈ మానవతావాదం అహంకారపూరిత అజ్ఞానాన్ని బహిష్కరిస్తుంది. ఈ వాదంలో సామాన్యంగా మనం అనుకునే మానవతావాద సిద్ధాంతాలకు ఉన్నత స్థానం కల్పింపబడింది. పరిపూర్ణ సిద్ధికోసం మానవునికి మానవునికి మధ్య సన్నిహిత సంబంధమొక్కటే చాలదు. తోటి మానవుని పట్ల చూపే ప్రేమ వలన ఐక్యతని పెంపొందింప జేయవచ్చు. ఐక్యత అనేది మానవుని పరమలక్ష్యం కాదు. అతడు ఆధ్యాత్మిక గమనాన్ని పొందదలచినపుడే అతనిలోని ఐక్యతాదర్శం భాసిస్తుంది. శ్రీ అరవిందుల అభిప్రాయంలో మానవుడు మానవతాంశాన్ని మించి ఒక అడుగు ముందు ఉన్నట్లయితే అతడే అసలయిన మానవునిగా గుర్తించబడతాడు. వీరి అభిప్రాయంలో మానవుడు దివ్య పరిణామానికి భూమికగా ప్రవర్తిల్లుతున్నాడు. ఈ భూమిపై దివ్య జీవనానికి అతడు లక్ష్యం. దివ్యసూత్రాల ననుసరించుటే మానవ ధర్మం. అవిద్యనుండి స్వతంత్రించిన మానవుడు సమగ్రజ్ఞానాన్ని సాధించగలుగుతాడు. సమగ్ర మానవతావాదంలో చైతన్యవంతమైన ఐక్యత అసలైన ఐక్యతాదర్శంగా భావింపబడుతుంది. సమగ్ర మానవతావాదం చైతన్యవ్యాప్తికి, వ్యక్తిగత పరిణామానికి, మానవుడు ఉన్నత మానవునిగా రూపొందడానికి అధిమానసిక బోధకి ఎక్కువగా ప్రాముఖ్యమిస్తుంది.